

Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh, Saint Louis ve Mansûra Savaşı*

Bedrettin BASUĞUY**

Geliş Tarihi: 09.10.2017, Kabul Tarihi: 30.11.2017

Öz

Franklar'ın 642/1244'te Kudüs'te ve Hiribyâ'da uğradığı ağır yenilgiler sonucunda Bilâdüşşâm'daki varlıklarının yok olmasından korkan Avrupalılar, yeni bir haçlı seferi hazırlığına başladılar. Fransa kralı Saint Louis öncülüğünde düzenlenen ve Yedinci Haçlı Seferi olarak adlandırılan bu Haçlı seferi, Eyyûbî ordusuna sağlanan her türlü lojistik ve askerî yardımın merkezi olan Mısır'ı işgal ederek Kudüs'ü ele geçirmeyi amaçlamıştır. 646/1248 yılında başlayan seferin başlarında önemli başarılar elde eden Haçlılar, Mansûra Savaşı'ndan sonra toparlanan Eyyûbî ordusu karşısında tutunamamış ve yenilgiye uğramışlardır. Başarısızlıkla sonuçlanan Yedinci Haçlı Seferi'nden sonra Avrupa'da Haçlı seferlerinin başarısına dâir inanç yerini ümitsizliğe terk ederken Doğu'daki Haçlı Krallıkları güç kaybı yaşamaya devam etmişlerdir. Yedinci Haçlı Seferi'ni Avrupa'daki hazırlık aşamalarıyla birlikte ele alan bu makale, Haçlılar açısından bir kırılma noktası teşkil eden Mansûra Savaşı başta olmak üzere Eyyûbî ordusuyla Haçlı ordusu arasında yapılan savaşları ve Eyyûbî

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında hazırlanan "el-Meliküs-Sâlih Necmeddîn Eyyûb Döneminde Eyyûbî Devleti (637-647/1240-1249)" adlı doktora çalışmasından yararlanılarak üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (bedricanan@hotmail.com).

sultanı el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh ile Fransa kralı Saint Louis'in bu savaşlardaki rolünü irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yedinci Haçlı Seferi, Haçlılar, Eyyûbîler, el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh, Saint Louis.

The Seventh Crusade: al-Malik al-Muazzam Tûranshah, Saint Louis and Battle of al-Mansûrah

Abstract

As a result of the heavy losses of Franks in 642/1244, in Jerusalem and Hiribya (La Forbie) the Europeans began preparations for a new crusade, fearing that their existence in Bilâd al-Sham would disappear. This crusade, led by the King of France Saint Louis and christened as the seventh crusade by historians, aimed to conquer Jerusalem by invading Egypt, the center for all logistical and military provisions for the Ayyûbid army. The crusade started in 1248 and the crusaders who were successful in the initial stages of the war were not able to hold against the Ayyubid army that was built up after the battle of al-Mansûrah and suffered a severe defeat. After the failure of the seventh crusade, the belief in the achievements of the crusades was destroyed in Europe and the Crusader Kingdoms in the east continued to lose their power. The present article, which tackles the Seventh Crusade including the preparatory stages in Europe, aimed to scrutinize the wars between the crusaders and Ayyubid army, primarily the Battle of al-Mansûrah, which was breaking point for the crusaders, and the roles of Ayyubid Sultan al-Malik al-Muazzam Turanshah and French king Saint Louis in these roles.

Keywords: The Seventh Crusade, Crusaders, Ayyubids, al-Malik al-Muazzam Turanshah, Saint Louis.

Giriş

Franklar'ın İslâm dünyasını tehdit ettiği bir dönemde kurulan Eyyûbî Devletinin hâkimiyeti altında bulunan bölgeler Üçüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Haçlı seferlerinin ilk hedefi olmuştur. Eyyûbî Devleti'nin kurucusu Salâhaddîn-i Eyyûbî'nin 583/1187'de Taberiye Gölü'nün doğusundaki Hittin Ovası'nda Franklar'a karşı kazandığı zafer ve akabinde Kudüs'ü fethetmesi Batı'da muazzam bir tepki meydana getirmiş, papanın öncülüğünde son derece fanatik dînî motiflerle desteklenen Üçüncü Haçlı Seferi organize edilmiştir. İslam dünyasından umduğu desteği alamadığı halde 100.000'i aşkın Haçlı ordusu karşısında var gücüyle direnen Salâhaddîn, 2 Eylül 1192'de İngiltere kralı Richard ile yapılan beş yıllık barış antlaşmasıyla Kudüs'ü elinde tutmayı başarmıştır.¹

1 Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, c. 14 (İstanbul TDV Yay. 1996), 537; Avner Falk, *Franks*

Üçüncü Haçlı Seferi'nden sonra Mısır limanlarını işgal etmeden Kudüs'ü ele geçiremeyeceklerini anlayan Haçlılar taktiksel bir değişikliğe giderek Mısır'a yönelmişlerdir. Papa III. Innocent ve halefi III. Honorious'un çağrılarıyla düzenlenen Beşinci Haçlı Seferi, Yakındoğu'daki müslüman gücün merkezi olarak kabul edilen Mısır'a yönelen ilk saldırı olması bakımından önemlidir. Haçlılar "Mısır'ın başı ve anahtarı" olarak gördükleri Dimyat liman şehrini uzun süren bir kuşatmadan sonra ele geçirmişlerse de Eyyûbî Devleti'nin başına geçen el-Melikü'l-Kâmil ve kardeşlerinin öncülüğündeki birliklerin saldırıları karşısında Dimyat'ı teslim edip Mısır'ı terk etmek zorunda kalmışlardır.² Böylece Kudüs'ü kurtarmak amacıyla düzenlenen Beşinci Haçlı Seferi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Üçüncü ve Beşinci Haçlı Seferlerinin uğradığı hezimet, Kudüs'ün ele geçirilememesi ve bunun sonucunda Roma Kilisesi'nin saygınlığını yitirmeye başlaması, Altıncı Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine yol açmıştır. Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick'in öncülüğünde gerçekleşen Altıncı Haçlı Seferi, tarafların sıcak bir savaşa yanaşmamaları sebebiyle anlaşmayla sonuçlanmıştır.³ 18 Şubat 1229 yılında el-Melikü'l-Kâmil ile Kutsal Roma İmparatoru II. Frederick arasında yapılan ve Altıncı Haçlı Seferi'ni sona erdiren Yafa antlaşmasıyla Kudüs, -Kubbetü's-sahra ve Mescid-i Aksâ ile Harem-i Şerif'in müslümanların elinde kalması ve müslümanların serbestçe ibadet etmeleri şartıyla- Haçlılar'a bırakılmıştı.⁴ Bu antlaşmayla Kudüs'te müslümanlar ve hristiyanlar arasında ortak bir yönetim şekli oluşturulmuştur.⁵ Ne var ki Yafa antlaşması ne müslüman ne de hristiyan komuoyunda kabul görmemiş; el-Kâmil Kudüs gibi sembol bir şehri Haçlılar'a teslim etmekten dolayı müslümanların tepkisini çekerken⁶, II. Frederick, Kubbetü's-sahra, Mescid-i Aksâ ve Harem-i Şerif'i müslümanların idaresine bırakması sebebiyle Batı dünyasında şiddetli eleştirilere maruz kalmıştı. Antlaşmayı utanç verici bir uzlaşma ve mutlak bir teslimiyet olarak değerlendiren hristiyanlar

and Saracens: Reality and Fantasy in the Crusades (London: Karnac, 2010), 150.

- 2 İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri benî Eyyûb*, thk. Haseneyn Muhammed Rebi' (Kahire: Dârü'l-Kutûb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1972), 4:97-98; Claude Cahen, *Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 262.
- 3 Cahen, *Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı*, 262-263; Michael J. O'neal, *The Crusades Almanac* (USA: Thomson Gale Publishing, 2005), 110-111.
- 4 İbn Vâsıl, *Müferric*, 4:241-242.
- 5 H. A. Nomiku, *Haçlı Seferleri*, çev. Kriton Dinçmen (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 62.
- 6 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. M. Yusuf ed-Dekâke (Beyrut: Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 2003), 10:481; İbn Vâsıl, *Müferric*, 4:241-252.

Kudüs'ü tamamen müslümanların elinden almak amacıyla yeni bir Haçlı seferi düzenlemenin olanaklarını aramaya başlamışlardır⁷.

Bu makalede Altıncı Haçlı Seferi'nden arzuladıkları başarıyı elde edemeyen Haçlılar tarafından düzenlenen Yedinci Haçlı Seferi'ni ele aldık. Bu bağlamda seferin iki sembol ismi olan Fransa kralı IX. Louis ve Eyyûbî sultanı el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh'ın savaş stratejilerini ve Haçlılar için bir kırılma noktası olan Mansûra Savaşı'nı irdeledik. Amacımız, İslam tarihi ve Batı kaynaklarındaki rivayetleri mukayese ederek Yedinci Haçlı Seferi'ni irdelemek ve bu alandaki çalışmalara katkıda bulunmaktır.

1. Yedinci Haçlı Seferi'nin Nedenleri ve Fransa Kralı IX. Louis

Altıncı Haçlı Seferi'nin Avrupa'da yarattığı hayal kırıklığı yeni bir Haçlı seferinin psikolojik zeminini oluşturmuştu. 642/1244 yazının başlarında Eyyûbî Devleti'nin son büyük sultanı el-Melikü's-Sâlih'in emri üzerine Hüsâmeddîn Berkehan komutasındaki Hârizmliler'in⁸ Kudüs'ü istila etmesini müteakip yaşanan hadiseler ise düşünülen seferin erkene alınmasını gündeme getirdi. Kudüs'teki Franklar'ı kılıçtan geçiren Hârizmliler, hristiyanlarca Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan yerde yapılmış Kıyâme/Kumâme Kilisesi'ni (*Church of the Holy Sepulchre/Kutsal Kabir Kilisesi*) tahrip etmiş, Kıyâme kilisesinde bulunan Hz. İsa'nın ve Frank krallarının kabirlerini yıkarak kabirlerden topladıkları kemikleri yakmışlardır.⁹ Böylece 625/1229 yılında el-Kâmil ile II. Frederick arasında yapılan antlaşmayla Franklar'ın eline geçen Kudüs yaklaşık 15 yıl

7 W. B., Stevenson, *The Crusaders in the East* (Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1907), 313.

8 635/1237 yılında Anadolu Selçuklu Devletinin başına geçen II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Hârizmlilerin (Hârizmşahlar'ın) lideri Berkehan'ı tutuklaması, Hârizmliler açısından bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Berkehan'la aynı akıbeti paylaşmaktan korkan diğer Hârizmli emirler, iktâlarını terk ederek askerleriyle birlikte Eyyûbî hâkimiyetindeki el-Cezîre'ye geçtiler. Bu sırada Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Kâmil'in nâibi sıfatıyla Hasankeyf'te ikâmet eden el-Melikü's-Sâlih, Harran'ın da aralarında yer aldığı Diyarımudar'daki bazı yerleri Hârizmlilere iktâ olarak verdi. Böylece Eyyûbî Devleti'nde yeni bir güç unsuru olarak ortaya çıkan ve Harran'ı üs olarak kullanan Hârizmliler, Kudüs'ün yeniden fethi başta olmak üzere çok sayıda tarihi olayda önemli bir rol oynadılar. İbnü'l-'Adîm, *Zübbetü'l-haleb min târihi haleb*, thk. Sâmî ed-Dehhân, (Dimaşk: el-Ma'hedü'l-Frensi bi-Dimaşk, 1968), 3:232; M. Fuad Köprülü, "Hârizmşahlar", *İA*, c. 5/1, (İstanbul MEB Yay. 1977), 265-296; Ahmet Demir, *Urfa ve Çevresi Eyyûbîler Tarihi* (İstanbul: Kent Yayınları, 2008), 101-102.

9 Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî tevârihi'l-a'yân*, thk. İbrahim ez-Zeybek, (Dimaşk: Dârü-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2013), 22:378; İbnü'l-Amîd, *Ahbârü'l-eyyûbiyyîn* (Port Said: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.), 32-33; İbn Vâsıl, *Müferric*, 5:336-337; Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. M. Abdülkadir 'Atâ, (Beyrut: Dârü'l-Küttübi'l-'İlmiyye, 1997), 1:419; Steven Runciman, *A History of the Crusades: The Kingdom of Acre and The Later Crusades* (New York, Cambridge University Press, 1995), 3:223-225; Stevenson, *The Crusaders*, 322.

onların elinde kaldıktan sonra yeniden Eyyûbîler'in hâkimiyetine girmiştir.¹⁰ Diğer yandan Kudüs'teki ağır hezimetten sonra intikam duygularına kapılan Franklar'ın 13 Cemâziyelevvel 642/17 Ekim 1244'de Hiribyâ (La Forbie) Savaşı'nda Eyyûbî sultanı el-Melikü's-Sâlih'in emri altındaki Hârizmli-Mısır ordusuna karşı yaşadığı ağır hezimetin önemli sonuçları olmuştur. Bu savaşın en önemli sonucu Franklar'ın bundan sonra ciddi bir ordu toplama imkânını sonsuza dek kaybetmiş olmasıdır. Savaştan sonraki üç yıl içerisinde Franklar daha önce ele geçirdikleri önemli kalelerin çoğunu kaybetmişlerdir. Franklar için neredeyse 1187'deki Hittîn Savaşı¹¹ kadar ağır bir yenilgi olan Hiribyâ mağlubiyetinden sonra Kudüs Latin Krallığı bir daha eski gücüne kavuşamamıştır.¹² Savaşın doğrudan bir sonucu olarak Kudüs Krallığı, 1291 yılındaki yıkılışına kadar yaklaşık elli yıl pasif bir şekilde ayakta kalma mücadelesi vermiştir.¹³ İşte Franklar'ın Kudüs'te ve Hiribyâ'da uğradıkları bu ağır yenilgiler Avrupa'da büyük bir infial meydana getirmiş; Avrupalılar, Şâm Bölgesi'ndeki varlıklarının tamamen yok olmasından korkarak yeni bir Haçlı seferi hazırlığına başlamışlardır. Franklar'ın özellikle Hiribyâ'da uğradığı ağır yenilgi, 1248 yılında başlayan Yedinci Haçlı Seferi'nin en önemli sâiki olmuştur.¹⁴

Yedinci Haçlı Seferi'nin önemli sebeplerinden biri de Mısır'ın ele geçirilmesine yönelik Batı'da ortaya çıkan yaygın kanaatti. Müslümanların Bilâdüşşâm'da Haçlılar'a karşı yaptığı savaşlarda Mısır'ın stratejik konumunun birinci dereceden etkili olduğu düşüncesi Avrupa'da giderek yaygınlaşmıştı. Haçlılar, Mısır'ın İslam ordusuna sağlanan her türlü lojistik ve askerî yardımın merkezi olduğunu, Mısır'ı işgal ettikleri takdirde Şam

10 Sibt, *Mir'ât*, 22:378; İbnü'l-Amîd, *Ahbâr*, 32-33; İbn Vâsıl, *Müferric*, 5:336-337; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:419; Runciman, *A History of the Crusades*, 3:223-225; Stevenson, *The Crusaders*, 322; Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul İfav Yay. 2011), 897.

11 Hittîn savaşında Franklar'ın kayıpları için bkz. Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devri* (İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2000), 116; Abdurrahman Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, çev. Pınar Arpaçay, (İstanbul Alfa Yayınları, 2015), 226-237.

12 Peter Jackson, "The Crusades of 1239-41 And Their Aftermath", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 50, sy. 1 (1987): 32; Bengt Kristian Molin, "The Role of Castles in the Political and Military History of the Crusader States and the Levant" (Doktora Tezi, The University of Leeds, 1995), 14.

13 Shlomo Lotan, "The Battle of La Forbie (1244) and its Aftermath – Re-examination of the Military Orders' Involvement in the Latin Kingdom of Jerusalem in the mid-Thirteenth Century", *Ordines Militares, Colloquia Torunensia Historica* 17, (2012): 67; Hiribyâ (La Forbie) Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Runciman, *A History of the Crusades*, 3:225-227; Stevenson, *The Crusaders*, 323.

14 İsmet Ganîm, *ed-Devletü'l-eyyûbiyye ve's-salîbiyyûn* (İskenderiye: Dârü'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1990), 102.

Bölgesi'nde daha rahat manevra alanı bulacaklarını düşünüyorlardı. Keza Mısır'daki Eyyûbî saltanatına vuracakları darbe ile Kudüs'ü ele geçirmenin önündeki en büyük engeli de kaldırmış olacaktı. Bu nedenle Yedinci Haçlı Seferi'nin ilk hedefi Mısır'ı ele geçirmek olmuştur.¹⁵

Bunlara ilaveten Papa IV. Innocentius'un 1245 yılında topladığı Lyon Konsili'nde Filistin'den gelen Beyrut piskoposu Galeran ile Antakya patriği Albert'in, Doğu'ya acil yardım gönderilmezse krallığın yok olacağına dair yaptıkları kışkırtıcı konuşmalar yeni bir Haçlı seferinin acilen yapılmasını gündeme getirmiştir. Beyrut piskoposu ile Antakya patriğinin yaptığı ateşli konuşmalar üzerine harekete geçen Papa, Fransa kralı IX. Louis'in¹⁶ daha önceden kendisine bildirdiği Haçlı seferini yapma isteğini kabul etmiş ve psikopos Odo ile birlikte çok sayıda din adamını bütün Fransa'yı dolaşıp halkı yeni bir Haçlı seferine ikna etmekle görevlendirmişti.¹⁷

Öte yandan Papa IV. Innocentius'un, Katolik dünyasında hükmünü pekiştirmek için de böyle bir sefere ihtiyacı vardı. Zira o sıralarda Batı Avrupa'nın önde gelen devletleri arasında ciddi sorunlar vardı ve bu sorunlar Papa'nın da otoritesini tehdit ediyordu. Yeni bir Haçlı seferi düzenlemenin kendisi için acil bir ihtiyaç olduğunu fark eden Papa, radikal dini motiflerle süslediği konuşmalarıyla halkın manevi duygularını galeyana getirmiştir. Nitekim Fransız tarihçi Cahen, Yedinci Haçlı Seferi'nin arka planında o dönemde gün yüzüne yeni çıkmaya başlamış misyonerlik faaliyetlerinin ciddi etkisi olduğunu vurgularken seferin gerçek sebebini, ilk Haçlı seferleriyle mukayese edilebilir bir dindarlık olarak göstermektedir.¹⁸

Yukarıda dile getirdiğimiz nedenlerden dolayı Yeni bir Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine yönelik Avrupa'da güçlü bir eğilim oluşmuştu. Ne var ki Batı Avrupa'nın durumu yeni bir seferin düzenlenmesi için büsbütün elverişli değildi. Papa ile Alman İmparatoru II. Frederick arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle İtalya ve Almanya savaş halindeydiler.¹⁹ İngiltere'de

15 Ferid Vahid Saydem, "Cihâdû's-sultan Sâlih Necmeddîn Eyyûb ve cuhûduhu fî tevhîd-i Mısır ve'-ş-Şâm" (Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 2010), 109.

16 İslam tarihi kaynaklarında IX. Louis'in ismi daha çok Rîdîfrens olarak zikredilmektedir. İbn Vâsıl Rîdîfrens'in Fransızca Fransa kralı manasına geldiğini belirtir. Bkz. İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 72; İbnü'l-Furât, *Târîhü'd-düvel ve'l-mülûk*, çev. U.-M. C. Lyons, (Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd., 1971), 14. Fransızca kral manasına gelen 'rio' kelimesi muhtemelen Arapça'ya Rîd olarak geçmiştir.

17 Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 211.

18 Cahen, *Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı*, 265-266.

19 J. R. Strayer, "The Crusades of Louis IX", ed. Wolff, R. L.-Hazard, H. W., *A History of the*

hüküm süren III. Henry ve baronlarının ise bu kötü koşullarda yoğun bir çaba gerektiren yeni bir Haçlı seferini organize etmeleri neredeyse imkânsız idi. İspanya, her zamanki gibi kendi problemleriyle meşgul iken Norveç Kralığı ise içi boş vaatlerle sefere katkıda bulunmaya çalışıyordu. Bu meyanda yeni bir Haçlı seferi için gerekli iradeyi ve imkânları barındıran yegâne ülke Fransa idi. Bu durumun farkında olan Papa da mutaassıp bir Katolik olan Fransa Kralı Louis'in öncülüğünde bir Haçlı seferi düzenlemek için harekete geçti. 1245 yılının hemen başlarında hazırlıklara başlandı. Tusculum piskoposu Kardinal Odo, Fransız halkını yeni bir sefer için ikna etmekle ve seferi organize etmekle görevlendirildi. Keza İngiltere, Batı Almanya ve İskandinavya ülkelerine çok sayıda hristiyan misyoner gönderilerek Haçlı ordusuna eleman ve para tedarik edilmeye başlandı.²⁰

Papa bir yandan II. Frederick ile mücadelesi için diğer yandan yeni bir Haçlı ordusu kurmak için gerekli parayı toplamaya koyuldu. Lyon konsili kilise gelirlerinin yirmide birinin sefer için hibe edilmesini kararlaştıran konsile katılan Fransız heyeti gönüllü olarak gelirlerinin onda birini bağışlama sözü verdi. Yemin kefaretiinden elde edilen gelirler, Kutsal Topraklar'a bağışlanmış miras gelirleri gibi kaynakların yanında kral, kardeşleri ve diğer liderlerden de belirli oranlarda yardım sözü alındı. Fakat İngiltere söz verdiği yardımları yapmadı. Norveç Kralı, ülkesinde Haçlı ordusu için toplanan vergileri kendi iktidarını sağlamlaştırmak için kullandı. Almanya'da toplanan yardımlar ise Papa'nın II. Frederick'e karşı yaptığı savaşta kullanıldı. Büyük devletlerin ordunun komutanı olan IX. Louis ve kardeşlerine vermekten kaçındığı parayı, Lorraine ve Burgundy krallıklarındaki piskoposlar verdi. Fransa ise söz verdiği gibi beş yıl boyunca düzenli olarak gelirlerin onda birini Yedinci Haçlı Seferi'ne bağışladı. Bu bağışlar Yedinci Haçlı Seferi gelirlerinin en büyük kısmını teşkil etmektedir.²¹

Fransa'nın Yedinci Haçlı Seferi'nin hâmililiğini yapmasında o sıralarda Fransa tahtında bulunan IX. Louis'in önemli bir rolü vardır. Zira IX. Louis mutaassıp bir hristiyan olarak hayatının en büyük gâyesini müslümanlarla savaşmakta ve onları öldürmekte arıyordu.²² 1244 yılı Aralık ayında ağır

Crusades (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1969), 2:489- 490.

20 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:490.

21 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:490-491.

22 IX. Louis'in hayatı ve dönemiyle ilgili geniş bilgi için şu iki kitaba bkz. Frederick Perry, *Saint Louis (Louis IX of France): The Most Christian King* (Newyork: G. P. Putnam's Sons, 1900); Sire de Joinville, *Saint Louis: King of France*, trans. (London: James Hutton, 1870).

bir sıtma hastalığına yakalanan IX. Louis iyileştiği takdirde yeni bir Haçlı seferi yapmaya yemin etmişti. İyileşmesini Tanrı'nın yeni bir Haçlı seferi istediğinin işareti olarak kabul eden IX. Louis²³ aşırı dindar olduğu için daha sonra kilise tarafından aziz olarak ilan edilecekti.²⁴

IX. Louis ağır bir sorumluluk üstlenmişti. Seferin hazırlıkları kralın beklediğinden daha uzun sürdü. Seferin ihtiyaçlarını karşılamak için diğer kaynaklardan elde ettiği gelirleri arttırmaya çalıştı. Kraliyet çevresinin gelirleri sabit idi. Bu yüzden halka bu kutsal vazifede krala yardım etmeleri için baskı yapıldı. Yeni vergiler getirildi. Fakat bu da yeterli değildi. Kral çeşitli hediyeler verdiği baronların da desteğini aldı.²⁵

IX. Louis yeteri kadar para ve malzeme topladıktan sonra bunları taşımak için 1246 yılında Cenova'dan 16, Marsilya'dan 20 gemi kiraladı. Gemilerin ekipmanı, savunması ve denizcilerle ilgili yapılan sözleşmeler büyük bir dikkatle hazırlandı. Paranın toplanması, gemilerin güvenliği ve lojistik temini gibi işlemler kralın umduğundan bir yıl daha uzun sürmüştü. Yaklaşık üç yıl süren hazırlık aşamasından sonra, 25 Ağustos 1248'de IX. Louis'i taşıyan gemi beraberindeki askerlerle birlikte Aigues-Mortes'ten Kıbrıs'a doğru demir almaya başladı.²⁶

Kıbrıs, Yedinci Haçlı Seferi sırasında Fransa Kralı IX. Louis'in Mısır'a karşı mücadelesinde Haçlılar'a destek veren önemli bir üs oldu.²⁷ IX. Louis ile birlikte kaç asker'in denize açıldığı bilinmese de çok sayıda Haçlı askerinin daha sonra farklı limanlardan hareketle Kıbrıs'a vardığını biliyoruz. Akkâ krallığının baronları, Templier ve Hospitalier tarikat şövalyeleri de adaya geldiler. Bu şekilde Kıbrıs buluşma noktası olmuştu. 17 Eylül'de Kıbrıs'a varan IX. Louis, diğer askerleri gelinceye kadar uzun bir süre Kıbrıs'ta beklemek

23 Papa Urban, 28 Kasım 1095 yılında Fransa'nın Clermont şehrinde halkı Haçlı seferlerine katılmaya teşvik etmek için yaptığı ateşli konuşmadan sonra meydana bulunanlar galeyana gelerek "Deus le volt" (Tanrı bunu istiyor) diye haykırmaya başlamışlardı. Daha sonra Haçlı seferlerinin sloganı olarak kullanılan bu söz müslümanlara karşı savaşmayı Tanrı'nın iradesinin tecellisi olarak göstermektedir. Bkz. Runciman, *A History of the Crusades*, 1:108.

24 Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 211.

25 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:490.

26 Peter Lock, *The Routledge Companion to the Crusades* (Newyork: Taylor&Francis Group, 2006), 177.

27 Lock, *The Routledge Companion to the Crusades*, 177; Demirkent "Kıbrıs", *DİA*, c. 25 (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 373.

zorunda kaldı.²⁸ Kış fırtınaları hem deniz yolculuğu hem de Nil deltasının kıyılarına çıkmak açısından tehlikeli olduğu için kışı Kıbrıs'ta geçirmeye karar verdiler. Haçlılar Kıbrıs'ta bulundukları süre zarfında savaş stratejileri üzerinde yoğunlaştılar. İstişareler sonucunda Kudüs'e saldırmak yerine Mısır'ı hedef olarak belirlediler.²⁹ Amaç Dimyat'ı ele geçirdikten sonra Kahire'yi istila etmek, sonra da Kudüs'ü müslümanlardan almaktı.³⁰

IX. Louis, İtalyan şehir devletlerinden ve etraftaki hristiyanlardan gelen son takviyeleri aldıktan sonra 13 Mayıs 1249 tarihinde ordusuyla birlikte gemilere bindi. 30 Mayıs 1249 tarihinde Haçlı ordusu çok sayıda nakliye ve savaş gemisiyle Nil nehrinin Akdeniz'e döküldüğü noktada yer alan Dimyat şehrine hareket etti.³¹

2. Dimyat'ın Düşüşü

Haçlılar'ın Kıbrıs'a geldiğini ve Dimyat'a saldıracağını öğrenen Eyyûbî sultanı el-Melikü's-Sâlih, Hıms kuşatmasını kaldırarak Mısır'a hareket etmiş, ağır hastalığına rağmen ordusuyla Dimyat'ın güneyinde yer alan Uşmûm Tennah'taki ordugâhına gelerek Dimyat'ı savunmak için hazırlıklara başlamıştı.³²

Dimyat Akdeniz'e açılan eski ve stratejik bir limandı. Avrupalı tüccarlara Mısır'a ticaret erişimi sağlayan bu liman, aynı zamanda Akdeniz üzerinden Kahire'ye yapılacak muhtemel bir saldırı için de ilk duraktı. 13. yüzyılda Dimyat Avrupalılar tarafından "Mısır'ın başı ve anahtarı" olarak kabul ediliyordu.³³ Bu nedenle Haçlılar Mısır'ı ele geçirmek için öncelikle Dimyat'ı ele geçirmek zorundaydılar.

el-Melikü's-Sâlih, Haçlılar'ın Dimyat'a geniş çaplı bir saldırıda bulunacağını istihbaratını almıştı.³⁴ Bu yüzden Uşmûm Tennah'taki ordugâhına varır varmaz Dimyat'a çok sayıda erzak, cephanelik, harb aletleri göndererek şehrin savunması için önemli hazırlıklar yaptı. Dimyat'a gönderdiği silah-

28 Perry, *Saint Louis*, 158; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:492-493.

29 Lock, *The Routledge Companion to the Crusades*, 177.

30 James Wesserman, *The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven* (Vermont: Inner Traditions, 2001), 206.

31 Ramazan Şeşen, *Salâhaddin'den Baybars'a Eyyubiler-Memlûkler (1193-1260)*, (İstanbul: İsar Yay., 2007), 216; Saydem, "Cihâd'ı's-sultan Sâlih", 122.

32 İbnü'l-Furât, *Târîh*, 14.

33 Megan Cassidy-Welch, "O Damietta: War Memory and Crusade in Thirteenth-Century Egypt", *Journal of Medieval History* 40, sy. 3 (2014): 346.

34 Zehebi, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. B. Avvaâd Maruf- M. Hilal es-Serhân (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 23:190.

ların muhafaza edilmesi için bir de Zeredhâne (Zerdhâne-Silah Deposu)³⁵ yaptırdı. Mısır nâibi Hüsâmeddîn el-Hezbânî'ye tersânedeki harp gemilerini donatarak Dimyat'a doğru yola çıkarmasını emretti. Hüsâmeddîn hızlı bir şekilde gemileri hazırlayarak peyderpey göndermeye başladı. es-Sâlih, Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'u da ordunun başında Dimyat'ın karşısındaki Nil'in batı kıyısında konuşlandırdı. Bu şekilde hazırlıklarını tamamlayan el-Melikü's-Sâlih, hasta yatağında Haçlılar'ın gelişini beklemeye koyuldu.³⁶

Fransa Kralı IX. Louis komutasındaki Haçlı donanması 21 Safer 647/5 Haziran 1249 Cuma günü öğleden sonra Dimyat önüne geldi. Kırmızı renkli kraliyet çadırını kurdu. Sahil bölgesindeki Franklar'ın hemen tamamının katıldığı Haçlı ordusu oldukça güçlüydü. Haçlı ordusu, 6 Haziran Cumartesi günü Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'un komutası altındaki müslüman askerlerin mevzilendiği bölgeye çıkarma yapmaya başladı. İki taraf arasında çıkan şiddetli çarpışmalarda müslüman ordusu önemli kayıplar verdi. el-Melikü's-Sâlih'in önde gelen emirlerinden Necmeddîn b. Şeyhülislâm ve Sârimeddîn Özbek el-Vezîrî şehid düştüler.³⁷

Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh, Haçlılar'ın bile beklemediği bir şekilde geceleyin ordusuyla beraber Nil'in üzerindeki köprüden geçerek nehrin doğusuna, Dimyat tarafına geçti. Böylece Nil'in batısı Haçlılar'ın kontrolüne geçti. Fahreddîn, askerlerini Doğu yakasında topladıktan sonra da Uşmûm Tennah'a doğru geri çekilmeye başladı.³⁸

Dimyat halkı Mısır ordusunun geri çekildiğini görünce büyük bir korkuya kapıldı. Zerdhâne'yi ve çarşıları ateşe veren halk apar topar evlerinden çıkarak Uşmûm Tennah'a doğru kaçmaya başladı. Sabaha doğru Dimyat'ta kimse kalmamıştı. Haçlılar ilkin bunun bir harp taktiği olduğunu düşündülerse de daha sonra müslüman ordusunun gerçekten Dimyat'ı savunmasız bırakıp çekildiğini öğrenince büyük sevinç yaşadılar.³⁹ 23 Safer/7 Haziran'da

35 Hassan Hallâk-Abbas Sabbâğ, *el-Mu'cemü'l-câmi' fi'l-müstalahâtî'l-Eyyûbiyye ve'l-Memlûkiyye ve'l-Osmâniyye* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1999), 106-107.

36 İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fi ahbâri benî Eyyûb*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2004), 72-73; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:437.

37 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 72-73; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, thk. N. Mustafa Fevvâz-Hikmet Fevvâz (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 29:216-217; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:438.

38 el-Yâfi'i, *Mir'atü'l-cenân ve 'ibratü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, thk. Halîl el-Mansûr, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 4:90; İbnü'l-Furât, *Târih*, 17.

39 Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, thk. Abdüsselâm Tedmürî, (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1998), 47:42.

Dimyat'a giren Haçlılar içeride kalan silahlara ve mallara el koydular.⁴⁰

Dimyat'ın savaştan alınması Haçlılar'ın da beklemediği bir gelişme olmuştu. Şehirdeki erzak ve ganimete el koyan Haçlılar, kolay savunulabilen önemli bir üs elde etmişlerdi. Haçlılar Kudüs'ü savaştan geri almak için Beşinci Haçlı seferinde yaptıkları gibi Dimyat'ı bir pazarlık unsuru olarak kullanabilirlerdi. Bu arada IX. Louis, küçük bir çarpışmadan sonra ufak bir bedelle elde ettiği Dimyat'ın verdiği moral üstünlüğüyle yeni bir hamle için plan yapıyordu.⁴¹

Hüsameddîn el-Hezbânî ile birlikte el-Melikü's-Sâlih'in iki büyük komutanından biri olan ve daha önce Haçlılar'la yaptığı savaşlarda önemli başarılar elde eden Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'un Dimyat'ı savunmasız bırakıp geri çekilmesini izah etmek oldukça güçtür. Zira el-Melikü's-Sâlih, Dimyat'ı ağır bir kuşatmaya karşı oldukça iyi hazırlamış, Dimyat'a çok sayıda erzak, cephanelik, harb aletleri göndererek şehrin savunması için önemli hazırlıklar yapmıştı. Franklar'ın Dimyat'ı istilâ ettiği Beşinci Haçlı seferinde, Dimyat erzak ve ekipman bakımından daha zayıf olduğu halde yaklaşık bir yıl direnmişti. 615/1218 yılında başlayan o kuşatma 616/1219 yılına, şehir halkı açlıktan ve salgın hastalıklardan kırılınca kadar sürmüştü. O kuşatmada Dimyat halkı John of Brienne komutasındaki Haçlılar'a karşı son ana kadar direnmişti.⁴² Ancak bu sefer Mısır askerinin çekilmesiyle korunmasız kalan Dimyat, bir önceki sefere göre daha iyi olanaklara sahip olduğu halde aynı direnişi gösterememişti.

İbn Vâsıl, Dimyat halkının Haçlı istilasına bir yıldan fazla dayanabilecek imkânlara sahip olduğu halde şehirlerini terk edip kaçmalarını, Mısır ordusunun geri çekilmesine ve sultanın ağır hasta olduğunu öğrenmelerinden kaynaklanan korkuya bağlamaktadır. Buna göre savunmasız kalan Dimyat halkı, Beşinci Haçlı Seferi'ndeki istilada olduğu gibi, kuşatmanın uzun sürmesinden ve açlıktan kırılmaktan korkarak şehirlerini terk etmişlerdir.⁴³ Ne var ki Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh ve maiyetindeki donanımlı ordunun kaçmasını aynı korku duygusuyla açıklamak zordur. Zehebî, Eyyûbî-Haçlı savaşları tarihine "kabih bir fiil"⁴⁴ olarak geçen bu kaçışın sebebini Fahreddîn

40 İbnü'l-Furât, *Târîh*, 18.

41 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:496.

42 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 74; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:496.

43 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 74-75.

44 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 74.

b. Şeyhüşşuyûh'un birkaç kez sultana güvercin postasıyla mektup gönderdiği halde ondan cevap alamadığından sultanın öldüğünü zannetmesine bağlamaktadır. Oysa hakikat farklı idi. Mektuplar geldiği sırada sultan yaralarından neşet eden ağrılarının dinmesi için doktoru tarafından uyutulmuştu.⁴⁵

Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'un Dimyat'ı savunmayı bırakıp, Uşmûm Tennah'a dönüşünü, el-Melikû's-Sâlih'ten sonra Eyyûbî tahtına geçme isteğiyle açıklamak⁴⁶ mümkün olsa bile daha sonraki gelişmeler, bu ihtimali desteklememektedir. Zira el-Melikû's-Sâlih'in ölümünden sonra Fahreddîn, Şeceretüddür ve diğer emirler yaptıkları istişareler neticesinde sultanın oğlu Gıyâseddîn Tûrânşâh'ın tahta geçmesine, Fahreddîn'in ise Tûrânşâh'ın atebeyliğini yapmasına karar vereceklerdi.⁴⁷

Kaynaklarımızda Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh komutasında kaç askerîn bulunduğuyla ilgili herhangi bir malumat yoktur. IX. Louis komutasında ise 50 bin savaşçı askerîn bulunduğu zikredilmektedir.⁴⁸ Şayet bu bilgi doğru kabul edilirse⁴⁹ Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'un sayıca üstün ve donanımlı

45 İbnü'l-Füvâtî, *el-Havâdisü'l-câmi'a ve't-tecâribü'n-nâfi'a fi'l-mietî's-sâbi'a*, thk. Mehdî en-Necm, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 187; Zehebî, *Târîh*, 47:42.

46 Süheyl Takkûş, *Târîhü'l-Eyyûbiyyîn fi Mısır ve Bilâdişşâm ve İklîmî'l-Cezîre* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1999), 382.

47 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 101.

48 Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi ahhâri'l-beşer*, thk. Muhammed Z. Azb, (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1119), 3:216; İbn Haldûn, *Târîh-i İbni Haldûn*, thk. Halil Şahade, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000), 5:415.

49 XI. Louis'in Haçlı seferi ile ilgili önemli çalışmalardan birini yapan Joseph R. Strayer, Haçlı ordusunun sayısı hakkında şu bilgileri vermektedir. "Louis'in uzun süre Kıbrıs'ta kalması daha büyük bir ordu kurmasına sebep oldu. Gecikmiş Frank Baronlarının, Tecrübeli Suriye ve Mora askerlerinin, Temple ve Hospital birliklerinin Kıbrıs'a gelip orduya katılması hastalıklardan ötürü verilen kayıpları telafi etti. 1249 yılının ilkbaharındaki katılımlarla ulaştığı maksimum büyüklüğe rağmen Haçlı ordusu, misyonunu gerçekleştirmek için yeterli sayıya güç bela ulaşmıştı. Mutad olduğu üzere tarihçilerin verdiği 50.000 vb. total rakamlar (İbn Vâsıl ve Ebü'l-Fidâ'nın verdiği sayıya tekâbü'l ediyor. Bkz. İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 72; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3:216.) bir otoriteye dayanmayan tahminlerden ibarettir. Hristiyan yazarların çoğu, bilgilerini ikinci el kaynaklardan elde etmiş, Araplar (Arap tarihçilerini kastediyor olmalı) ise açık bir şekilde mağlup kuvvetlerin (nihai olarak bozguna uğrayan taraf olduğu için Haçlı ordusunu kastediyor olmalı) sayısını abartma eğilimini göstermişlerdir. Knight şövalyeleri, sergeantlar (Knight şövalyelerinin hemen altında yer alan askerler) ve crossbowmenlerin (sergeantların altındaki askerler) sayısı hakkındaki rivayetler daha çok dikkate değerdir. Bu özel eğitimli askerler birçok açıdan ordunun gövdesinden ayrıydı ve muhtemelen Sarrasin (Jean Sarrazin Kral IX. Louis'in kâhyası ve biyografi yazarı) ve Joinville tarafından bunların sayıları kabaca hesaplanmıştı. Eğer Sarrazin'in verdiği 2500 knight (Joinville bu sayıyı 2800 olarak vermektedir) ve 5000 crossbowmen sayısını doğru kabul eder ve her knight şövalyesi başına iki sergeant ve dört piyade düştüğünü farz edersek Wallon'un (H Wallon, IX. Louis ve dönemiyle ilgili temel

Haçlı kuvvetlerine ordusunu kırdırmamak için geri çekildiği söylenebilir. Böyle olsa bile Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh gibi bir komutanın birkaç çarpışmadan sonra ordusunu geri çekmesi, İslam tarihçileri tarafından “çirkin bir fiil”, “acziyet” ve “kötü bir tedbir” olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰

Dimyat'ın Franklar tarafından kolaylıkla ele geçirildiği haberi başta Mısır olmak üzere İslam dünyasında büyük bir hüzne ve hayal kırıklığına sebep oldu. Müslümanlar arasında İslâm'ın Mısır'dan silineceğine dair bir korku oluştu. Sultanın ağır hastalığı da müslümanlar adına ayrı bir talihsizlikti. Savunması için büyük hazırlıklar yaptığı Dimyat'ın bir günde Haçlılar'ın eline geçmesi el-Melikü's-Sâlih'i çok kızdırmıştı. Dimyat'ı savunma görevi verdiği, şecaatiyle meşhur Benî Kinâne Arapları'nın şehri izinsiz terk etmesine öfkelenen sultan, fakihlerden fetva aldıktan sonra onları cezalandırmaya karar verdi. Benî Kinâne Arapları'nın “Bizim günahımız nedir! Sultanın askerleri ve emirleri mühimmat deposunu yakıp kaçtıktan sonra biz Dimyat'ı nasıl savunabilirdik!” şeklindeki itirazları sultanı kararından vaz geçirmemiş, sultan onlardan altmış emiri idam ettirmiştir.⁵¹

Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'u de azarlayan sultan, “Franklar'ın önünde bir saat duramadınız mı? Ordunda zavallı Necmeddîn b. Şeyhülislâm'dan başka kimse öldürülmedi.”⁵² diyerek ona olan kızgınlığını ve yakın adamlarından Necmeddîn'in vefatına duyduğu üzüntüyü ifade etti. Diğer emirler, sultanın Fahreddîn'i azarladığını görünce kendilerini de cezalandırmasın-

kaynaklardan biri olarak kabul edilen Saint-Louis et son temps adlı kitabın yazarıdır.) verdiği total sayı olan 25.000 sayısına yaklaşmış oluruz.” (Strayer, “The Crusades of Louis IX”, 2:493.) Strayer'in, Yedinci Haçlı Seferi'ne katılan askerlerin sayısı ile ilgili yaptığı bu değerlendirme İslam/Arap tarihçilerine yönelttiği eleştiri bakımından sorunludur. Hristiyan tarihçilerin Haçlı seferlerinin Batı'daki hazırlık aşamaları dışında, yapılan savaşlarla ilgili verdikleri bilgilerin çoğunu Arap tarihçilerden aldıkları büyük oranda doğru olsa bile İslam tarihçilerinin mağlup orduların sayılarını abartma eğiliminde oldukları tespiti yanlıştır. Şayet böyle olsaydı Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh gibi daha önce Askalan ve Taberiye'de Haçlılar'a karşı büyük başarılar kazanmış bir komutanın Dimyat'ı savunmasız bırakıp geri çekilmesini Haçlılar'ın sayısal üstünlüğüne bağlarlardı. Aksine çoğu İslam tarihçisi Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'un çekilmesini çirkin bir fiil olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Kral Louis, el-Melikü's-Sâlih'e gönderdiği mektupta onu ordusunun sayısal çokluğuyla tehdit etmektedir. Bu durumda Strayer, Haçlı ordusunun sayısının az olduğunu ispatlamaya çalışmakla Yedinci Haçlı Seferi'nin daha sonra uğrayacağı hezimetle kılıf bulmaya çalışmaktadır.

50 Sibt, *Mir'ât*, 22:408; İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 74; Zehebi, *Siyer*, 23:191; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:438; Ganîm, *ed-Devletü'l-Eyyûbiyye*, 113.

51 Sibt, *Mir'ât*, 22:408; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3:216-217; İbnü'l-Füvâtî, *el-Havâdisü'l-câmi'a*, 188; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:439; Muhammed el-Arûsî el-Matvî, *el-Hurûbus's-salibiyye fi'l-maşrik ve'l-mağrib* (Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1982), 119.

52 Sibt, *Mir'ât*, 22:408.

dan korkarak onu öldürmeyi düşündüler. Fakat Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh sabırlı olmaları gerektiğini, sultanın ölmek üzere olduğunu söyleyerek bu emirleri teskin etti.⁵³

el-Melikü's-Sâlih, Dimyat'ın trajik bir şekilde düşmesini hazmedememiş, güvendiği emirlerin savaşmadan şehri terk etmelerini sindirememişti. Ağır hasta olduğu halde kendi derdini düşünmekten çok, ülkesinin Haçlı istilasına karşı nasıl korunacağını düşünen sultan, kaybedilecek bir dakikanın bile nelere mal olacağını idrakindeydi.⁵⁴ Bir an önce harekete geçmesi gerektiğini düşünen sultan, hasta yatağında Mansûra'ya giderek ordusunu yeniden savaş durumuna hazırlamaya çalıştı.

el-Melikü's-Sâlih, Dimyat'ın düşmesinden sonra 25 Safer 647/9 Haziran 1247'de hasta bir halde Harrâka' denilen bir savaş gemisi ile Mansûra'ya gitti ve babasının Mansûra'da inşa ettiği saraya yerleşti.⁵⁵ Beşinci Haçlı Seferi sırasında Haçlılar'ın Dimyat'ı ele geçirmesi üzerine, 616/1219 yılında el-Kâmil tarafından kurulan Mansûra, Dimyat'ın Doğu yakasında yer alan stratejik bir bölge idi. el-Kâmil, Mansûra'da kendisi ve askerleri için binalar yapmış, Nil nehrinin hemen kıyısına düşman saldırılarını engellemek amacıyla büyük bir sur yaptırmıştı.⁵⁶ Batıdan gelecek saldırılara karşı Nil nehrinin sağladığı avantajla korunan Mansûra, Kuzey'den gelebilecek Frank saldırılarına karşı da Uşmûm Gölü ile korunaklı idi. Mansûra'nın diğer önemli bir özelliği de Haçlılar'ın muhtemel bir saldırısında Kahire yolunun üzerinde kurulmuş olmasından kaynaklanan stratejik konumu idi.⁵⁷

el-Melikü's-Sâlih, Haçlı ordusunun bir sonraki hedefinin Kahire olacağını biliyordu. Bu yüzden Haçlı ordusunu durdurabilecek en uygun noktanın Mansûra olduğunu düşünmüştü. Nitekim babası el-Melikü'l-Kâmil de aynı taktiği uygulayarak Dimyat'ı istila eden Haçlılar'ı yenilgiye uğratmıştı.⁵⁸

el-Melikü's-Sâlih, Mansûra'ya geldikten sonra babası zamanında yapılmış binaları onarmaya ve ordusunu yeniden düzenlemeye başladı. Nil kenarına yapılmış büyük suru tamir ettirdi. Askerleri için çarşılar ve evler yaptırdı.

53 Sibt, *Mir'ât*, 22:408; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:439; Peter Jackson, *The Seventh Crusade, 1244-1254: Sources and Documents* (Surrey: Ashgate Publishing, 1999), 125.

54 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 75.

55 İbnü'l-Furât, *Târîh*, 20.

56 İbn Vâsıl, *Müferric*, 4:32-33; Fatma Zebâr Hamdânî, *el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb ve incâzâtühû's-siyâsiyye ve'l-askeriyye* (Ürdün Dârü'z-Ziya, 2007), 185.

57 Hamdânî, *el-Melikü's-Sâlih*, 184-185.

58 Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:320-321.

Sultanın geldiğini duyan müslümanlar her taraftan Mansûra'ya geldiler. Kahire'de cihad ilan edildi. Daha sonra Mısır'dan kalkan gemiler Mansûra'ya ekipman ve asker taşımaya başladı. Muhtelif sayıdaki piyadeler, sıradan insanlar, gönüllüler ve bedevî aşiretler kabileler hâlinde gelmeye başladı.⁵⁹

el-Melikü's-Sâlih, Mansûra'da gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra ilk iş olarak Frank askerlerinin taciz edilmesini ve ani baskınlar yapılmasını emretti. Müslüman milisler ve keşif birlikleri Dimyat dışına çıkan Haçlı askerlerine baskınlar yapıyor, bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyorlardı. Bu baskınlar sonucu 30 Rebülevvel 647/ 2 Temmuz 1249 Pazertesi günü ikisi şövalye olmak üzere 36 Frank askerî Kahire'ye getirildi. Bunu, 5 Rebülâhîr/18 Temmuz'da getirilen 39 esir, 7 Rebülâhîr/20 Temmuz'da getirilen 22 esir, 16 Rebülâhîr/29 Temmuz günü üçü şövalye olmak üzere 35 esir takip etti. 25 Rebülâhîr/28 Haziran günü el-Melikü's-Sâlih'in Dimaşk'ta bulunan askerleri, Saydâ'ya çıkarma yaparak burayı Franklar'ın elinden aldı.⁶⁰ Frank esirlerini peyderper Mısır'a getirilmesi ve Saydâ'nın alınması müslümanların moralini düzeltmiş, Dimyat'ın düşüşüyle oluşan karamsarlık dağılmıştı.

3. Kara ve Deniz Savaşları

Haçlılar'ın Kahire'ye saldırıya hazırlandığı bir anda el-Melikü's-Sâlih'in vefat etmesi (14 Şaban 647/22 Kasım 1249) üzerine eşi Şeceretüddür idareyi üstlenmişti. Dirayetli bir kadın olan Şeceretüddür, Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh ve Bahrî Memlûklerin başkanı Cemâleddîn Muhsin ile yaptığı istişareler sonucunda ordunun moralinin bozulmasını önlemek ve muhtemel bir Haçlı saldırısını geciktirmek için sultanın ölümünün gizlenmesine karar vermişti.⁶¹ Şeceretüddür ve Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'un el-Melikü's-Sâlih'in vefatını saklamaya yönelik aldıkları bütün tedbirlere rağmen Dimyat'ta konuşlanan Haçlılar, sultanın vefat haberini almışlardı. Gerçi Haçlılar haberi alıncaya kadar sultanın vefatından doğan boşluk doldurulmuş ve Fahreddîn orduyu yeniden toparlamıştı. Fakat Haçlılar Hasankeyf'te ikamet eden Eyyûbî tahtının yeni varisi el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh'ın Mısır'a ulaşmasının zaman alacağını biliyor ve bu durumdan yararlanabileceklerini düşünüyorlardı.⁶² Buna rağmen Haçlılar'ın ani ve geniş kapsamlı bir saldırı yapma olanakları sınırlıydı. Nil deltasının akıntıları üzerinde bir ordu taşımak oldukça zor-

59 İbnü'l-Furât, *Târîh*, 20-21; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:439.

60 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 76-77; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:439-440.

61 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 101; İbn Haldûn, *Târîh*, 5:416.

62 Saydem, *Cihâdû's-Sultan Sâlih*, 134.

du. Karşıya geçmeleri için bir kanal açılması gerekiyordu. Nil'in üzerinden gemileri veya küçük tekneleri geçirmek de aynı derecede güçtü. Bu nedenle Haçlı kuvvetlerinin Mansûra'da savunma pozisyonunda bulunan ve Uşmûm Tannâh gölü ile korunmuş Mısır askerlerine erişmeleri tam bir ayı buldu.⁶³

Haçlılar Dimyat'ı ele geçirdikten sonra ani bir saldırıda bulunmaktansa beklemeyi seçmişlerdi. Yaklaşık beş buçuk ay Dimyat'ta beklemelerinin bazı nedenleri vardı. Kral IX. Louis'in kardeşi Alphonse of Poitiers'in topladığı askerlerle birlikte gelmesi bekleniyordu. Alphonse, papalığın cömert bağışları ve kendisine bağlı bölgelerden topladığı paralarla güçlü bir ordu kurmuştu. Bu ordu, Dimyat'ta bekleyen Haçlı ordusuna taze bir kan olacaktı. Bu sırada Nil nehri taşmak üzereydi ve ani bir yükselmeye Haçlılar'ı Nil deltasının dışına sürükleyebilirdi. Haçlılar için risk büyüktü, yaz mevsimini Dimyat'ta geçirme kararları aleyhlerine işlemeye başlamıştı. Üstelik el-Melikü's-Sâlih, son bir hamleyle ordusunu disipline etmişti. Mansûra'da topladığı birlikler ile Haçlı askerlerine ani baskınlar düzenlemesi Haçlılar'ın moralini bozmuştu. Haçlılar adeta Dimyat'a hapsedilmişti. Haçlı askerleri ihtiyaçlarını gidermek üzere Dimyat'ın dışına çıktıklarında müslüman birliklerinin ani saldırısına uğruyorlardı. Arkadaşlarının esir edilmelerine ve uzun süre beklemeye tahammül edemeyen genç şövalyeleri dizginlemek zordu. Müslüman askerler Haçlılar'ı öldürdükçe şövalyeler intikam duygusuna kapılarak mevzilerini terk ediyorlar bu da ordunun disiplinini bozuyordu.⁶⁴

Kralın kardeşi Alphonse, savaşmak için uygun olarak kabul edilen bir zamanda, Nil sularının çekildiği bir sırada, 24 Ekim'de Dimyat'a ulaştı.⁶⁵ Artık Kahire'ye saldırabilirlerdi. Yaz boyunca yapılan tartışmalarda baronların büyük bir kısmı İskenderiye'ye saldırmayı önermişti. Haçlılar'ın İskenderiye'yi kuşatması için önemli nedenleri vardı. İskenderiye'ye saldırımları Kahire'ye saldırı bekleyen Mısır'ı şaşırtabilirdi. Haçlıları Nil boyunca İskenderiye'ye taşıyacak yeteri kadar gemisi vardı ve şayet İskenderiye'yi ele geçirebilselerdi Akdeniz'in Mısır kıyısını kontrol altına alabilirlerdi.⁶⁶ Mısır'ın en önemli limanı olan İskenderiye'yi almaları müslümanlar üzerinde ciddi bir baskı oluşturabilirdi. İskenderiye'ye saldırılmasını isteyen Haçlılar, Dimyat'la birlikte İskenderiye'yi bir pazarlık unsuru olarak kullanarak müslümanlardan

63 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:498.

64 Joinville, *Saint Louis*, 42; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:496; Perry, *Saint Louis*, 169-170.

65 Runciman, *A History of the Crusades*, 3:264.

66 Runciman, *A History of the Crusades*, 3:264.

Kudüs Haçlı Krallığı'ndan aldıkları yerlerin tamamını geri alabileceklerini düşünüyorlardı.⁶⁷ Haçlılar'ın İskenderiye'yi istemelerinin bir diğer nedeni de zengin olanaklarından yararlanarak orduya erzak temin etmektir.⁶⁸

IX. Louis'in kardeşi Robert of Artois ise İskenderiye'ye saldırı fikrine şiddetle karşı çıkarak, Kahire'nin Mısır'ın kalbi olduğunu, Kahire dışındaki her hedefin yanlış olacağını söyledi. Artois, "Kim bir yılanı tamamen öldürmek istiyorsa onun başını ezmelidir" diyerek Mısır'ı etkisiz hale getirmek için Kahire'nin alınmasının şart olduğunu ileri sürdü. IX. Louis, diğer baronların tavsiyelerini bir kenara iterek, kardeşi Artois'in tavsiyesi üzerine Kahire'ye saldırıyı benimsedi. Böylece Haçlı ordusu Kahire saldırısı için son hazırlıklara başladı.⁶⁹

Dimyat'ta daha fazla beklemek istemeyen Haçlılar savaş gemileri eşliğinde süvari ve piyade kuvvetleriyle harekete geçtiler. 24 Şaban 647/2 Aralık 1249'da Dimyat ile Mansûra arasında bulunan, Dimyat'a yaklaşık 20 km mesafedeki Fâreskûr'a indiler.⁷⁰

Ertesi gün Fahreddîn b. Şeyhüşşuyûh'tan gelen ve bütün insanları Franklar'a karşı cihad etmeye çağıran bir mektup Kahire'ye ulaştı. el-Melikü's-Sâlih'in imzası taklit edilerek düzenlenmiş mektup besmeleden sonra "(Sizin için) kolay da olsa zor da olsa savaşa çıkın ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."⁷¹ âyetiyle devam etmekteydi. Bahâeddîn Züheyr hattıyla yazılmış mektub, Haçlılar'ı öldürmeye yönelik etkileyici teşvik ve tavsiyeler barındırıyordu. Mektupta; ülkelerine saldıran Franklar'a karşı cihad etmenin her müslümana vâcib olduğu ifade ediliyordu. Cuma günü Kahire Camiindeki minberden okunan mektubun tesiriyle heyecana kapılan müslümanlar Kahire ve Mısır'ın diğer bölgelerinden ayrılıp Franklarla cihada gittiler.⁷²

Franklarla müslümanlar arasındaki çatışmalar 1 Ramazan 647/7 Aralık

67 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:497.

68 Joinville, *Saint Louis*, 43.

69 Joinville, *Saint Louis*, 43-44; Hamdî Abdülmünim Muhammed Hüseyin, *Dirâsât fî târîhi'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik* (İskenderiye: Dârü'l-Marifeti'l-Câmiyye, 1996), 133-134.

70 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 107; Francesco Gabrieli, *Arab Historians of the Crusades*, trans: E. J. Costello, (California: University of California Press, 1978), 288.

71 Tevbe, 113/41.

72 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 107; İbn Aybek, *Kenzü'd-dürrer ve câmi'ül-ğürer*, thk. Said Abdülfettah Âşûr, (Kahire: Merkezü Vudûdli'l-Mahtûtât, 1972), 7:375; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:446; Gabrieli, *Arab Historians of the Crusades*, 288; Jackson, *The Seventh Crusade*, 141.

1249 Salı günü başladı. Bu çatışmalarda emîr-i meclis 'Alâî ve bir grup asker şehîd oldu. Franklar bazı kayıplar verdikten sonra Şâremsâh'a ilerlediler.⁷³ 7 Ramazan/14 Aralık Pazartesi günü Baramûn'da kamp kurdular. Haçlılar'ın Mansûra'daki ordugâha yakın olan Baramûn'a gelişleri müslüman askerleri arasında endişeye sebep oldu.⁷⁴

Franklar 13 Ramazan 647/20 Aralık 1249 Pazartesi günü, Dimyat yarımadasının sona erdiği noktaya kadar ilerleyerek müslüman askerlerle karşı karşıya geldi. Bu sırada Eyyûbî ordusunun ana kısmı Nil nehrinin doğu yakasında bulunan Mansûra'da idi. en-Nâsır Dâvûd'un oğulları ez-Zâhir Şâdî, el-Emced Hasan, el-Muazzam İsa ve el-Evhad Yusuf'un da içinde bulunduğu bir grup asker de Nil'in batı yakasında, Franklar'ın karşısında mevzilenmişti. Onlarla Franklar arasında Nil nehri geçmekteydi. en-Nâsır'n kardeşleri el-Melikü'l-Kâhir Abdülmelik ve el-Melikü'l-Müğîs Abdülazîz de batı yakasında bulunan askerler arasındaydı.⁷⁵

Franklar Dimyat yarımadasının bittiği noktada Mısır askerleriyle karşı karşıya gelip burada kamp kurduktan sonra kampın etrafını hendeklerle ve surla çevirdiler. Müslümanları taş yağmuruna tutacak mancınıklar yerleştirdiler. Franklar'ın gemileri Nil nehrinde, müslüman askerlerin tam karşısında, buna karşın müslümanların gemileri Mansûra'nın karşısında demir atmıştı. İki tarafın kuvvetleri arasında karada ve denizde çatışmalar başladı. 16 Ramazan/23 Aralık Çarşamba günü müslümanların tarafına geçen 6 Frank süvarisi Frank ordusunun zayıf yönleri hakkında bilgi verdi.⁷⁶ 1 Şevval 647/ 7 Ocak 1250 Ramazan Bayramı günü IX. Louis'in yakın adamlarından olan bir kont esir alındı. Bu şekilde süren çatışmalarda istisnasız her gün muhtelif sayıda Frank askeri ya öldürülüyor ya da esir alınıyordu. Müslümanlar düşman ordusunun durumu hakkında bilgi almak için Frank askerlerinin esir alınmasına önem veriyorlardı. Bu amaçla ilginç taktikler geliştirmişlerdi. Harâfişe denilen milis kuvvetlerinden yüzmede mâhir olanlar, başlarına karpuz kabuğu geçirerek Fransız kampına doğru yüzüyor, yaklaşan cismin bir karpuz olduğunu sanıp onu almak isteyen Frank askerlerini yakalayarak ordugâha getiriyorlardı.⁷⁷

73 Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:446.

74 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 107-108; Ganîm, *ed-Devletü'l-Eyyûbiyye*, 118.

75 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 108; İbn Aybek, *Kenzü'd-Dürer*, 7:375; İbnü'l-Furât, *Târîh*, 24;

76 İbnü'l-Furât, *Târîh*, 24; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:446.

77 Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:447.

Müslüman askerler, 7 Şevval 647/13 Ocak 1250 Çarşamba günü içinde bir kontla 200 Frank askerinin bulunduğu büyük bir gemiyi ele geçirdiler. 15 Şevval/22 Ocak Perşembe günü müslüman askerleri Franklar'ın bulunduğu tarafa geçerek göğüs göğüse çarpışıp, 40 şövalyeyi ve atlarını öldürerek geri döndüler. Bir hafta sonra üçü ed-Dâviye (Templer) büyüklerinden olmak üzere 67 kişi esir alınarak Kahire'ye getirildi. 22 Şevval/29 Ocak Perşembe günü müslümanlar lehine hayırlı bir işaret olarak kabul edilen olayda Franklar'a ait büyük bir gemi alev alarak yandı.⁷⁸

3.1. Mansûra Savaşı

Müslüman askerlerin saldırıları karşısında bunalan Haçlılar'ın, topluca saldırıya geçmelerinin önünde ciddi engeller vardı. Nehrin karşı tarafını tutan müslüman askerlerin gücünden çekinen Haçlılar Nil Nehri ile Eşmûn gölü arasındaki üçgende çakılı kalmışlardı. Zaman zaman müslümanlarla girdikleri çatışmalarda önemli kayıplar veriyorlardı. Bazı birlikleri Dimyat'taki ordugâhtan oldukça uzaklaşmış, ordunun ana gövdesinden ayrılmıştı. Diğer bir kısmı, çıkan çatışmalarda öldürülmüş veya esir düşmüşlerdi. Geriye kalan kuvvetler ise süregelen çarpışmaların yıpratıcı etkisi karşısında durmak için yeterli değildi. Ordusunun giderek zayıfladığını gören IX. Louis, birliklerinin savunmada kalması için kesin emirler vermişti. Ne var ki ordusu her zaman ona itaat etmiyordu. Haçlılar açısından diğer önemli bir sorun da Nil üzerinden orduya malzeme getiren gemilerin müslüman askerlerin saldırısına uğramasıydı. Haçlılar Uşmûm Tennah üzerinden bir geçit yapmak için uzun süre uğraşılsa da müslüman askerlerin karşı taraftan Rum ateşiyle yaptıkları saldırılar, Haçlılar'ın bütün çabalarını boşa çıkarmıştı.⁷⁹

Mısır ordusuna saldırı için bir çıkış yolu arayan IX. Louis'in imdadına Salamunlu bir Kıptî yetişti. Zilkade/Şubat 1250'nin başında Salamun'dan gelen bir Kıptî IX. Louis'in kampına giderek 500 altın karşılığında Uşmûm Tennah'ın geçilebilir sığ yerlerini göstermeyi teklif etti.⁸⁰ Haftalarca bekleyen Franklar'ın eline iyi bir fırsat geçmişti. Ani bir saldırıyla Mısır ordusunu dağıtabilir ve böylece kesin bir galibiyet elde edebilirlerdi. Teklifi kabul eden Franklar 5 Zilkade 647/8 Şubat 1250 Salı sabahı erkenden Salamunlu

78 Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:447; Joinville, Jean, and el-Maqrîzî, *Chronicles of the Crusades: Being Contemporary Narratives of the Crusade of Richard Coeur de Lion* (London: HG Bohn, 1848), 547-548.

79 Runciman, *A History of the Crusades*, 3:265-266; Stevenson, *The Crusaders*, 327; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:498-499.

80 Runciman, *A History of the Crusades*, 3:266.

Kıptî'nin gösterdiği noktalardan müslüman ordugâhına bir saldırı başlattı. Kralın kardeşi Robert of Artois komutasındaki kuvvetlerin, Templierlerin ve William of Salisbury öncülüğündeki bir İngiliz birliğin de dâhil olduğu, en iyi şövalyelerden oluşan 1500 kişilik öncü birlik, nehrin sığ yerlerinden geçerek ordunun geri kalan kısmını beklemeye başladı. Kral Louis ise Haçlı ordugâhının güvenliğini sağladıktan sonra kalan şövalyelerle arkalarından gelecekti.⁸¹

Robert of Artois, Kral Louis'in gelmesini beklemeden Mansûra'nın iki mil uzağında bulunan müslüman ordugâhına ani bir saldırı başlattı.⁸² Müslüman askerleri ise son zamanlarda yıpratıcı saldırılarla bunalttıkları Haçlılar'ın bu çapta büyük bir saldırıda bulunabileceklerini beklemediğinden hazırlıksız yakalanmışlardı. Haçlılar'ın ordugâha girmeleriyle durumun vehâmetinin farkına vardılar. Askerlerin bir kısmı silahlarını kuşanamadan şehid düştü. Diğer bir kısmı ise panik halinde Mansûra'daki surların içine sığındı. Savaşa hazırlıksız yakalananlardan biri de ordu komutanı Fahreddîn b. Şeyhüşşüyûh idi. Fahreddîn banyoda yıkanırken, Haçlılar'ın saldırdığını duymuştu. Silahını ve zırhını kuşanamadan atına binen Fahreddîn, kendisine saldıran bir Frank birliği tarafından şehit edildi.⁸³

Artois, müslüman askerlerin Mansûra surlarının içine doğru çekildiğini görünce Louis'in komutasındaki diğer askerleri beklemeden onları takip etmeye başladı. Mansûra'nın içine doğru çekilen askerler ise aralarında Rükneddîn Baybars el-Bündükdârî'nin de bulunduğu Bahrî Memlûklerinin komutanları eşliğinde Mansûra'nın belirli noktalarında mevzilenerek pusuya yattılar. Artois komutasındaki Haçlı askerleri Mansûra'nın içinde dağılınca onlara saldırmaya başladılar. Kurulan tuzağın farkına varamayan Haçlı askerleri şehrin dar sokakları arasında dağılarak irtibatlarını kaybettiler.⁸⁴ Şehirdeki surlardan ve çatılardan saldıran müslüman askerleri tarafından tek tek öldürüldüler. Komutanları Robert of Artois'in de aralarında bulunduğu 1500 seçkin şövalyenin hemen tamamı bu şekilde öldürüldü.⁸⁵ Savaşın

81 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 111; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:447; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:499.

82 İbn Vâsıl, Mansûra'daki ordugâha saldıran kişinin Kral Louis olduğunu zikretse de Makrîzî ve Joinville Haçlı ordusunun başında Louis'in kardeşi Robert of Artois olduğunu zikreder. Bkz. Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:447; Joinville, *Saint Louis*, 54-55.

83 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 111; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:447; Nüveyrî, *Nihâye*, 29:219.

84 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:500.

85 Ebû Şâme, *ez-Zeyl*, 283; İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 111-112; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3:218; İbnü'l-Furât, *Târîh*, 2v; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:448; Thomas F. Madden, *The Concise*

başında müslümanlara karşı ani bir baskınla büyük bir başarı kazanan Haçlı ordusu savaşın sonunda imha edilmişti. Mansûra Haçlı askerlerine mezar olmuştu.⁸⁶

Haçlılar'ın öncü birliği Mansûra'da yok olurken Kral Louis yaşanan hezimetten habersiz, emrindeki şövalyelerle karşıya geçmeye çalışıyordu. Robert of Artois komutasındaki şövalyeleri yok eden müslüman askerleri Mansûra'dan Kral Louis'e doğru ilerlerken kral, birliklerine savaş pozisyonunu aldirmekle meşguldu. Haçlılar'ın Uşmûm Tennah üzerindeki kanaldan karşıya geçmeye çalıştığını gören müslüman okçular, saflarını dağıtmak için onları ok yağmuruna tuttular.⁸⁷ Haçlılar'ın karşıya geçişini oldukça zorlaştıran bu ok atışları, etkili bir manevraydı. Haçlılar ok atışında müslüman askerleri kadar mâhir değildi. Geri çekilmeleri de artık mümkün değildi. Geri çekilmeleri durumunda arkadan saldıracak müslüman askerleri tarafından tamamen kılıçtan geçirilebilirlerdi. Bu durumda ilerlemekten başka çareleri yoktu. İlerledikçe de yeni tehlikelere maruz kalıyorlardı. Arkadan gelen yeni birliklerin de takviyesiyle Mısır ordusu onları yakın bir mesafeden sıkıştırıp hareket etme alanlarını daraltmıştı. müslümanların bu esnada kullandığı harp taktikleri Haçlılar'ı yıpratmıştı. Uzak mesafeden yaptıkları ok atışıyla Haçlı birliklerinin düzenini bozmuş, yakın mesafeden ise onları sıkıştırıp manevra alanlarını daraltmışlardı.⁸⁸

Kardeşi Robert of Artois ve öncü birliğinin Mansûra'da sıkıştırıldığını öğrenen Louis, Uşmûm Tennah'ın güneyine güçlükle geçirdiği ordusunu, Cedîle mevkiinde yeniden düzenledi. Öncü bir birliği kardeşini ve askerlerini kurtarmak ümidiyle Mansûra'ya gönderdi. Lois, geri çekilmediği takdirde büyük bir yenilgiye uğrayacağını düşünüp kanalın Dimyat tarafına geçmeleri için mühendislerini göndererek bir köprü yapmalarını emretti. Bu sırada müslüman askerler düşman üzerine saldırıp köprünün yapılmasını engellemeye çalıştılar. Bunun üzerine Haçlılar bütün kuvvetleriyle karşı saldırıya geçip müslüman askerlerin ilerleyişini durdurdular. Sonunda gün batımına doğru kanalı bitirip Dimyat tarafına geçmeye başladılar. Kral Louis, karşıya geçmeye çalışırken kanalda düşme tehlikesi yaşadı. Akşam olunca müslüman askerler Mansûra'daki ordugâha çekilirken, Haçlılar kamplarının

History of the Crusades (Plymouth: Rowman&Littlefield, 2013), 161.

86 Said Abdülfettâh Âşûr, *el-Eyyûbiyyûn ve'l-Memâlik fi Mısır ve's-Şâm* (Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1996), 133; Takkûş, *Târihü'l-Eyyûbiyyîn*, 386.

87 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:500.

88 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:500.

etrafını sur ve hendeklerle çevirdi. Gece geç saatlerde gelen, kardeşi Robert ve beraberindeki şövalyelerin tamamının öldürüldüğüne dair haber ise Haçlı kampında derin bir şok etkisi yarattı.⁸⁹

Kahire'de ise endişeli bir bekleyiş hâkimdi. Zira Haçlılar'ın Mansûra'ya saldırdığı gün olan 5 Zilkade/8 Şubat Salı günü öğleden sonra Hüsâmeddîn el-Hezbânî'ye Mansûra'dan güvercinle bir mektup gelmişti. Mektupta Haçlılar'ın Mansûra'ya hücum ettikleri, müslümanlarla Franklar arasında şiddetli çarpışmalar yaşandığı ve Franklar'ın güçlü olduğuna dâir ifadeler yer almaktaydı. Bu haber Kahire'de korkuya yol açmış, Mısır halkı İslâm'ın helâk olacağını düşünmeye başlamıştı.⁹⁰

Salı günü akşama doğru Haçlılar'ın saldırılarına maruz kalan bazı gruplar Kahire'ye gelmişti. Çarşamba gecesi boyunca şehirdeki en-Nasr kapısı açık tutulmuştu. Mansûra'da düşmana karşı tutunamayan askerler, siviller, kâtipler ve diğer memurlar gece boyunca en-Nasr kapısından Kahire'ye girmişlerdi. Bunlar, Haçlılar Mansûra'ya saldırır saldırılmaz oradan kaçanlardı ve Mansûra'da ne olup bittiğini bilmiyorlardı.⁹¹ Kahire'ye sığınanlardan biri de o sırada Dîvânü's-Sohbe⁹² kurumunun başkanlığını yürüten Kadı Tâceddîn İbn Bintü'l-A'azz idi. O da Franklar'ın hücumundan hemen sonra Mansûra'yı terk ettiği için olaylar hakkında bilgi sahibi değildi. Gece boyunca devam eden korku ve endişe, Çarşamba sabahı Kahire'ye zafer müjdesinin gelmesiyle birlikte yerini sevince bıraktı. Kahire ve Mısır süslenerek kutlamalar yapıldı.⁹³

Haçlı tarihini yazan batılı tarihçiler müslümanların kazandığı bu zaferi hazmetmekte zorlanmışlardır. Runciman, Haçlılar'ın sonuçta bir zafer ka-

89 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 112; Runciman, *A History of the Crusades*, 3:267-268; Şeşen, *Salâhaddin'den Baybars'a*, 223.

90 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 112-113; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:448.

91 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 113.

92 Eyyûbîler dönemindeki işleyişi ile ilgili malumata rastlamadığımız Dîvânü istîfâi's-sohbe, Memlûkler döneminde vezirlik divanına bağlı çalışan divanlardan biridir. Bu dönemde maliyenin genel ve özel hesaplarını tutmak üzere Nâzirü'd-devle'nin yanında çalışan müstevfîlerin başında bulunan kişiye ise Müstevfî's-sohbe denilmektedir. Müstevfî's-sohbe hiyerarşide Nâzirü'd-devle'den sonra gelmektedir. Memlûkler döneminde Dîvânü istîfâi's-sohbenin işleyişi ve Müstevfî's-sohbe'nin görevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler Döneminde Vezirlik 1250-1517* (İstanbul: İSAM Yay. 2009), 210, 218, 225.

93 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 112-113; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:448; Jackson, *The Seventh Crusade*, 144-145; Gabrieli, *Arab Historians of the Crusades*, 288

zandığını fakat bu zaferin onlara pahalıya mal olduğunu söylemektedir.⁹⁴ Strayer, Haçlı kahramanlığının kazandığı savaşı, şövalye çılgınlığının kaybettğini belirtir.⁹⁵ Stevenson ise nisbeten daha tarafsız bir değerlendirmeye savaşın sonunda Haçlılar'ın etkin gücü olan şövalyelerin sayısında büyük ölçüde azalma olduğunu, müslümanların ise en azından kısmen kazandığı zaferi sevinç içerisinde kutladıklarını belirtmektedir.⁹⁶ Batılı tarihçiler savaş-taki hezimetin sorumlusu olarak Robert of Artois'i görmekle aslında başarısız olduklarını zımnen kabul etmiş oluyorlar. Onlara göre Artois, geriden gelen Kral Louis öncülüğündeki birlikleri bekleyip Mansûra'ya girmeseydi Haçlılar eksiksiz bir zafer kazanabilirlerdi.⁹⁷

İslam tarihçileri ise Mansûra savaşını başarının mukaddimesi ve zaferin anahtarı olarak görmüşlerdir.⁹⁸ Bu savaştan sonra moral üstünlüğünü ele geçiren ve Haçlılar'ı yenebileceklerine dair güven tazeleyen müslüman askerler, Haçlılar üzerindeki baskıyı giderek arttırmışlardır. Yeni sultan Tûrânşâh'ın gelmesiyle morali daha da yükselen Mısır ordusu, gücünü arttırarak saldırı pozisyonuna geçmiş, Haçlılar ise savunma konumuna geçmişlerdir.

3.2.el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh ve Deniz Savaşları

el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh'ın 21 Zilkâde 647/25 Şubat 1250'de Mansûra'ya gelerek⁹⁹ ordunun başına geçmesi el-Melikü's-Sâlih'in vefatından sonra yaklaşık üç ay süren belirsizliği ortadan kaldırdı. el-Melikü's-Sâlih'in vefatından sonraki üç aylık ara dönem Şeceretüddür ve Fahreddîn b. Şeyhüşşüyûh'un başarılı yönetimiyle sorunsuz olarak atlatılmış, Haçlılar'a karşı önemli başarılar elde edilmişti. Bu ara dönemde Haçlılar'ın, Mısır ordusunun emirleri arasında gerçekleşmesini umdukları bir iç savaş gerçekleşmemişti.¹⁰⁰ Tûrânşâh'ın Mansûra'ya gelişiyle Haçlılar'ın iç savaş beklentileri tamamen boşa çıkmış, müslüman askerlerin maneviyatı güçlenmiş, müslümanlar onun gelişini uğurlu saymışlardı.¹⁰¹

Diğer taraftan Kral Louis, Mansûra savaşında ordusunun en iyi askerle-

94 Runciman, *A History of the Crusades*, 3:268.

95 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:501.

96 Stevenson, *The Crusaders*, 327.

97 Runciman, *A History of the Crusades*, 3:268; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:501.

98 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 112; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:448;

99 Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3:218.

100 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:501-502.

101 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire fî mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Huseyin Şemseddîn, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 6:322.

rini ve kardeşi Robert of Artois'i kaybetmişti. Mansûra savaşı Haçlılar için bir dönüm noktası olmuştu. Bu savaştan sonra Haçlı ordusu bir daha eski gücüne kavuşamamış, Mısır'ı ele geçireceklerine dair inançlarını giderek yitirmeye başlamıştı. Savaşlarda verilen kayıpların yanı sıra Haçlı kampında dizanteri, iskorbüt vb. hastalıklar giderek artmaya başlamıştı. Haçlılar'ın erzakı gittikçe azalıyor yeni ekipman temininde ciddi sıkıntılar yaşıyorlardı. Bu durum Haçlı askerlerinin Mısır ordusunun yoğunlaşan saldırılarına karşı dayanma gücünü olumsuz etkilemişti.¹⁰²

Tûrânşâh Mansûra'ya geldikten sonra Haçlılar'la mücadele için yeni hazırlıklara girişti. Haçlı ordusu ihtiyaç duyduğu erzakı Dimyat'tan tedârik ederek Nil nehri üzerinden gönderilen gemilerle ordugâhına taşıyordu.¹⁰³ Müslümanlar Haçlı ordusuna erzak ve mühimmat sevkiyatını engellemek amacıyla hafif gemilerden oluşan bir filo yaptırmıştı. Tûrânşâh bu gemileri develer aracılığıyla Dimyat'tan Haçlılar'a erzak getiren gemilerin rotasında bulunan el-Mahalle kanalına nakledip oraya yerleştirdi. Gemileri Haçlılar'a pusu kuracak askerlerle doldurdu. Dimyat'tan erzak getiren Haçlı filosu el-Mahalle kanalının ağzında görünür görünmez, pusuda bekleyen Mısır filosu saldırıya geçti. İki taraf arasında çıkan çarpışmada Mansûra'dan gelen gemilerin de yardımıyla Mısır filosu Haçlı filosunun etrafını kuşatarak 52 Haçlı gemisini ele geçirdi. Yaklaşık 1000 adamları ya öldürüldü veya esir alındı. Gemilerindeki mallara el konuldu. Esirler develerle ordugâha taşındı. Bu savaşın doğrudan bir sonucu olarak Dimyat'tan yapılan erzak-ekipman sevkiyatı engellenmiş, Haçlı ordusunda kıtlık baş göstermiştir.¹⁰⁴ Bu çarpışmanın hemen akabinde Haçlılar arasında kutlanan Paskalya bayramında Franklar bir öküzü 80, bir koyunu 30, bir fıçı şarabı 10 Fransız livresinden; bir yumurtayı ise 12 denierden alabiliyorlardı ki bu fiyatlar o günün şartlarında oldukça pahalı idi.¹⁰⁵

İki filo arasında çarpışmanın yaşandığı esnada Mansûra'da, Nil nehrinin batı yakasında bulunan ve çarpışmayı bizzat gözlemleyen İbn Vâsıl "O gün, Allah'ın İslâm'ı güçlendirdiği, müşrikleri zayıflattığı görülmeye değer bir gündü. O günden sonra Franklar arasında kıtlık baş gösterdi ve kuvvetleri

102 İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm*, 6:322-323; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:501.

103 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 120.

104 Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:450; Bedreddîn el-Aynî, *'İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zaman: 'asru salâtini'l-Memâlik*, thk. Muhammed Muhammed Emîn, (Kahire: Dârü'l-Kutub ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, 2010), 1:17.

105 Joinville, *Saint Louis*, 78; Jackson, *The Seventh Crusade*, 147.

tükenmeye başladı. Bulundukları yerde mahsur kaldılar; ne kalıcı bir şekilde yerleşebildiler ne de ayrılabilirdiler.¹⁰⁶” diyerek Haçlılar’ın içine düştüğü durumu ifade etmektedir.

Bu olaydan sonra Mısır filosu ile Haçlı filosu arasındaki çarpışmalar devam etti. 1 Zilhicce/7 Mart’ta Haçlılar el-Mahalle kanalında bulunan 7 Mısır gemisini ele geçirdi. Gemide bulunan mürettebat kaçarak kurtuldu.¹⁰⁷ 9 Zilhicce/16 Mart Pazertesi günü, Mısır harp gemileri Haçlı ordugâhına erzak taşıyan bir filoyu Nil üzerindeki Mescidü’n-Nasr yakınında kuşattı. 9’u büyük olmak üzere 32 Haçlı gemisi ele geçirildi. Bu son olayla birlikte Haçlılar daha büyük bir sefaletle sürüklendiler, sıkıntıları artarak devam etti. Ümitsizliğe düştüler.¹⁰⁸

el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh, Haçlılar’a nihaî darbeyi vurmak amacıyla hazîneleri açarak askerlere para ve silah dağıttı. Hemen her yerden aralarında bedevîlerin ve gönüllülerin de bulunduğu çok sayıda asker topladı. Bu hazırlıkları gördükten sonra korkuya kapılan Haçlılar, müslümanlara karşı daha fazla dayanamayacaklarını anlayıp ateşkes talebinde bulundular.¹⁰⁹ Müslümanlar Haçlılar’ın içine düştüğü zor durumun farkındaydılar. Buna rağmen müzakere taleplerini geri çevirmeyerek Haçlılar’la görüşmeyi kabul ettiler. Haçlılar’ın gönderdiği elçilere mukabil, Eyyûbî Devletini, emîr-i candar Zeyneddîn ve Kâdılkudât Bedreddîn el-Sincârî temsil etti. Haçlılar Dimyat’ı restore ederek müslümanlara geri verme karşılığında, Kudüs’ün ve Sâhil bölgesinden bazı yerlerin kendilerine verilmesini teklif etti. Haçlılar’ın denizde ve karada yenilgiye uğradığı, kıtlık ve sefaletle düçar olduğu bir ortamda teklif ettikleri bu önerinin müslümanlar açısından hiçbir cazibesi yoktu. Müslümanlar bu teklifi kesin bir dille reddettiler. Bunun üzerine müzakereler kesildi.¹¹⁰

Müzakereler yapıldığı sırada Haçlı ordusunda bulunan Fransız tarihçi Jean de Joinville, tarafların Dimyat’ın restore edilerek Tûrânşâh’a verilmesi, karşılığında ise Kudüs Krallığı’nın Louis’e teslim edilmesi hususunda mutabakat sağladıklarını belirtir.¹¹¹ Joinville’ye göre müslüman elçiler Dimyat’ın restore edilerek teslim edilmesi sözüne güvence isteyince Haçlı elçiler Kral

106 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 121.

107 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 121; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:450; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3:218.

108 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 122.

109 Sibt, *Mir’ât*, 22:412.

110 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 122; Sibt, *Mir’ât*, 22:412; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:451; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3:218; Joinville, *Saint Louis*, 80-81; Strayer, “The Crusades of Louis IX”, 2:502; Jackson, *The Seventh Crusade*, 147.

111 Joinville, *Saint Louis*, 80.

Louis'in kardeşlerinden Count of Anjou veya Count of Poitiers'i rehin vermeyi teklif etmişlerdir. Bu teklifi kabul etmeyen müslümanlar, Dimyat'ın restorasyonu tamamlanıncaya kadar Louis'i rehin olarak vermedikleri sürece antlaşma yapmayacaklarını bildirmiş, Haçlılar Louis'i teslim etmeyi kabul etmeyince de antlaşma sağlanamamıştır.¹¹² Joinville'nin verdiği bu bilginin doğruluğu kuşkuludur. Mısır ordusunun kara ve deniz savaşlarında üstünlüğü ele geçirdiği bir sırada, Kudüs'ü vermeyi kabul etmesi müslümanlar açısından apaçık diplomatik bir hezimet olurdu. Nitekim Tûrânşâh, daha sonra Dimaşk nâibi Cemâleddîn b. Yağmur'a gönderdiği tebşirnâmede nihai bir saldırı ve zafer için çok sayıda asker topladığını, bunu gören Haçlılar'ın korkuya kapılarak el-Kâmil'le yapılan antlaşmaya benzer bir sulh talebinde bulunduğunu,¹¹³ fakat tekliflerinin kesin olarak reddedildiğini söylemektedir.¹¹⁴

3.3. Fâriskûr Savaşı ve Haçlı Ordusunun Bozguna Uğratılması

Mısır ordusu her türlü erzak ve teçizat sevkiyatını engellediğinden Haçlılar'ın daha fazla dayanma güçleri kalmamıştı. Haçlı kampında şiddetli açlık ve hastalıklarla birlikte ölümlerin sayısı da giderek artıyordu. Son bir hamle olarak başvurdıkları ateşkes girişimi de sonuçsuz kalınca IX. Louis başkanlığında toplanan savaş konseyi Dimyat'a geri çekilme kararı aldı. Buna göre zayıf ve hasta olan askerler gemilerle taşınacak, ordunun geriye kalan kısmı ise karadan çekilecekti.¹¹⁵

1 Muharrem 648/5 Nisan 1250 Çarşamba gecesi Haçlılar Kahire'yi ele geçirmek ümidiyle Mansûra'nın karşısında kurdukları kamplarını terk ederek Dimyat'a doğru yola koyuldular.¹¹⁶ Açlıktan ve hastalıktan bitkin düşmüş Haçlılar kabileler halinde gemilere binerken o ana kadar sakladıkları gerçek

112 Joinville, *Saint Louis*, 80-81.

113 Beşinci Haçlı Seferi sırasında, 616/1219'da Dimyat'ı ele geçiren Haçlılar, el-Melikü'l-Kâmil ve kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in birlikleri karşısında hezimete uğrayıp, erzakları tükenince sulh talebinde bulunmuşlardı. Önceleri Dimyat'ın teslimi karşılığında Kudüs'ün de aralarında bulunduğu, Sultan Salâhaddin'in fethettiği Sâhil bölgesinin birçok yerini ve 300.000 dinarı isteyen Haçlılar, müslümanların bu şartları kabul etmeyip saldırılarını arttırmaları üzerine aman dileyip 618/1221'de Dimyat'ı koşulsuz bir şekilde teslim etmek zorunda kalmışlardı. Bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10:377-380; İbn Vâsıl, *Müferric*, 4: 96-100.

114 Sibî, *Mir'ât*, 22:412.

115 Joinville, *Saint Louis*, 81; Runciman, *A History of the Crusades*, 3:269; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:502.

116 Sibî, *Mir'ât*, 22:412; Stevenson, *The Crusaders*, 328; Runciman, *A History of the Crusades*, 3:269; Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:502.

hallerini de ifşâ etmiş oluyorlardı. Haçlılar'ın Dimyat'a geri çekildiğini gören Tûrânşâh, ordusuna saldırı emri verdi. Mısır askerleri Nil Nehri'nin doğu kıyısından saldırıya geçerken, milis kuvvetler batı kıyısından Haçlılar'a saldırdı. Haçlılar Uşmûm Tennah kanalını geçtiler, fakat bu kez arkalarında bıraktıkları gemi-köprüyü tahrip etmeyi unuttular. Ertesi sabah Haçlılar neye uğradıklarını anlayamadan etrafları ani bir baskın düzenleyen müslüman askerler¹¹⁷ tarafından kuşatıldı.¹¹⁸ Bu ani baskın Haçlı ordusunda paniğe yol açmış, yaralıları ve hastaları taşıyan gemilerden az bir kısmı kaçarken geride kalanların tamamı ya tahrip edilmiş ya da ele geçirilmişti. IX. Louis komutasındaki Haçlı ordusunun ana gövdesi ise savaşıarak Dimyat yakınındaki Fâriskûr'a çekildi. 6 Nisan 1250'de Fâriskûr'da Yedinci Haçlı Seferi'nin seyrini belirleyen büyük bir savaş yaşandı. Haçlılar Yedinci Haçlı Seferi'nin başından itibaren en ağır kayıplarını Fâriskûr Savaşı'nda vermişlerdi. Tûrânşâh'ın Dimaşk nâibine gönderdiği tebşirnâmeğe göre Fâriskûr'da müslümanlar, esirler ve suda boğulanlar hariç 30.000 Frank öldürmüşlerdi. Müslümanlardan şehid olanların sayısı ise 100'ü bulmuyordu.¹¹⁹

Fâriskûr Savaşı'nda kraliyet muhafızlarının komutanı Geoffrey of Sargines tarafından korunan ve ordusunu bırakıp kaçmayı reddeden IX. Louis, Şarımşâh'ın (Şarmüşşeyh) kuzeyinde yer alan Münyetü Abdullah tepesindeki bir kulübeye sığındı. Daha fazla direnemeyeceğini anlayınca önemli komutanlarıyla birlikte teslim oldu ve müslümanlardan amân diledi. et-Tavâşî Cemâleddîn Muhsin, Louis ve beraberindekilere amân vererek Mansûra'ya getirdi. Ayaklarına zincir vurulan Louis, inşâ kâtibi Fahreddîn b. Lokman'ın evine nakledildi. et-Tavaşî, Tûrânşâh'ın hizmetçilerinden biri olan ve Hasankeyf'ten getirdiği Sabîh el-Muazzamî'yi Louis'in muhafazasıyla görevlendirdi.¹²⁰ Daha sonra Tûrânşâh, giymeleri için Louis ve yanındaki asillere 50'den fazla hil'at gönderdi. Louis dışındaki Frank ileri gelenlerinin tamamı bu hil'atları giydiler. Louis ise "Benim ülkem Mısır sahibinin ülkesi kadardır, onun gönderdiği elbiseyi nasıl giyerim?" diyerek sultanın gönderdiği elbiseyi giymeyi reddetti. Ertesi gün sultan büyük bir ziyafet verdi. Louis bu yemeğe katılmayı da reddedip "Onun yemeğini yemeyeceğim. Sultan,

117 Daha sonra esir düşen Joinville, müslüman askerlerin sinekler gibi etraflarını sardığını belirtir. Bkz. Joinville, *Saint Louis*, 82.

118 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 122; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 3:219; Zehebî, *Târîh*, 46:49; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:455; el-Aynî, *'İkdû'l-cümân*, 1:17-18; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 216.

119 Sibt, *Mir'ât*, 22:412; Zehebî, *Târîh*, 46:51; Stevenson, *The Crusaders in the East*, 328.

120 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 124.

beni davet ederek askerlerine maskara yapmayı amaçlamaktadır.” demiştir. Louis ve yanındakiler Tûrânşâh’ın vefatına kadar hapiste kalmış, Dimyat’ın müslümanlara teslim edilmesinden sonra serbest bırakılmışlardır.¹²¹

Zehebî’nin Fâriskûr Savaşı’nın tanıklarından olan Sadeddîn b. Hammûye’nin tarihinden naklen anlattığına göre IX. Louis canını kurtarmak isteseydi bir at veya gemiyle kaçıp kurtulabilirdi. Fakat o, ordusunun gerisinde durup onları korumaya çalıştı. Esir alınanlar arasında çok sayıda prens ve kont bulunmaktaydı. Esirlerin sayısı 20.000 kişiden fazlaydı. Suda boğularak ölenlerin sayısı ise 7.000’di. Sayılarının çokluğundan yerin üstünü boydan boya kaplamış cesetler görülüyordu. Sıradan bir uşak, esir alınan büyük bir şövalyeyi arkasından zillet içinde yediyordu. O gün öyle bir gündü ki müslümanlar benzerini ne görmüş ne de duymuşlardı.¹²²

Dimyat’taki birlikleri dışında, Haçlılar’ın muharip kuvvetlerinin tamamı ortadan kalkmıştı. Dimyat’ta kalan Haçlılar ise büyük bir korkuya kapılmışlardı. Haçlı ordusunun müslümanlar karşısında uğradığı hezimet Dimyat’ta duyulunca denizcilerden bazıları şehri terk edip kaçmayı önermiş, kakat Louis’in Mansûra’ya giderken Dimyat’ta vekili olarak bıraktığı Kraliçe Margaret, bu teklifin önünde durmayı başarmıştı. Kraliçe Dimyat’ı terk ettikleri takdirde Kral’ı kurtarmak için ellerinde kalan son kozu da yitireceklerinin farkındaydı. Bu yüzden Pisa ve Ceneviz’in ileri gelen liderleriyle görüşerek, Dimyat’ta kalmaları durumunda ücretlerine zam yapacağını ve levazımat teminindeki hizmetlerine mukabil aldıkları ücreti fazlasıyla arttıracığını söyledi. Bunun üzerine Haçlılar Dimyat’ı boşaltmaktan vaz geçti.¹²³

Haçlılar karşısında önemli bir zafer elde eden Tûrânşâh, Haçlılar’ın mümkün olan en kısa sürede Mısır’ı terk etmelerini ve ülke dışına çıkmalarını istiyordu. Fransa’da Kral Louis’i ve Haçlı askerlerini kurtarmak veya intikam almak için yeni seferler organize edilebilirdi. Bunun bilincinde olan Tûrânşâh, Kral Louis’le Dimyat’ı teslim etmelerine ve esirlerin serbest bırakılmasına dair görüşmelere zaman kaybetmeden başladı. Bu esnada Mısır ordusunda Tûrânşâh’a yönelik hoşnutsuzluk ve düşmanlık duyguları giderek artıyordu. Tûrânşâh’ın 29 Muharrem 648/3 Mayıs 1250’de babasının Memlükleri tarafından öldürülmesi üzerine yerine geçen Şeceretüddür

121 Zehebî, *Târîh*, 46:51-52; Jackson, *The Seventh Crusade*, 160.

122 Zehebî, *Târîh*, 46:50-51.

123 Runciman, *A History of the Crusades*, 3:272; Strayer, “The Crusades of Louis IX”, 2:502-503.

döneminde müzakerelere devam edildi. Tecrübesine ve sadakatine binaen Hüsâmeddîn el-Hezbânî Louis'le müzakereleri yürütmekle görevlendirildi.¹²⁴ Sonunda Louis'in 800.000 Bizans altını fidye vermeyi kabul etmesi sonucunda antlaşma sağlandı. Anlaşmaya göre Dimyat müslümanlara teslim edilecek ve fidye bedelinin yarısı (400.000 Bizans altını) Louis Mısır'ı terk etmeden önce ödenecekti. Yine hayatta kalan Haçlı esirleri serbest bırakılacak ve Haçlılar'ın Dimyat'taki malzemelerini yanlarında götürmelerine izin verilecekti.¹²⁵

Louis fidyenin ilk taksidi olan 400.000 dinarı ödedikten sonra serbest bırakıldı. Teslim edilen müslüman esirlere mukabil el-Melikü'l-'Adil döneminden itibâren Kahire'de esir tutulan Franklar'ın tamamı serbest bırakıldı. 3 Safer 648/7 Mayıs 1250'de Franklar Dimyat'ı teslim ederek Mısır'dan ayrıldılar.¹²⁶ Zehebî'nin bildirdiğine göre müslümanlar Dimyat'ı teslim aldıktan sonra Hüsâmeddîn "Şimdi Dimyat'ı aldık. Hristiyanların liderlerinden olan Louis sırlarımızı öğrenmiş bulunmakta. Onu serbest bırakmamak bizim için daha iyi olur" demişe de Hüsâmeddîn'le birlikte Dimyat'ı teslim almaya gelen İzzeddîn Aybek bu teklifi kabul etmemiş ve Louis serbest bırakılmıştır.¹²⁷

Louis fidyeyi ödedikten sonra Akka'ya gitti. Akka'da bulunduğu 4 yıllık süre zarfında doğudaki Franklar arasında barışı tesis etmek için mücadele etti. Kilikya Ermeni monarşisi ile Antakya arasında barışı sağladı.¹²⁸ Akka'da kaldığı 1250-1254 yılları arasında, I. Haçlı seferinden itibâren bölgede bulunan Haçlı devletlerinin liderliğini üstlendi. Akka, Hayfa, Kaysâriyye ve Sidon gibi liman şehirlerini yeni hisarlarla tahkim ettirdi.¹²⁹ Olası bir müslüman veya Moğol saldırısına karşı Haçlı devletlerini birleştirmeye çalıştı. Moğollar ve Haşhaşiler'le müslümanlara karşı yeni bir saldırı düzenlemenin yollarını aradı. İnançları hakkında bilgi toplamak ve onlarla ittifak kurmak için Moğollara ve Haşhaşiler'e elçiler gönderdi. Dönemin Haşhaşî lideri ile hediye ve misyon alışverişinde bulundu. Fakat bu çabalarından bir sonuç elde edemedi, annesinin ölümünü müteakip Fransa'da ortaya çıkan yönetim boşluğu üzerine Fransa'ya dönmek zorunda kaldı. 21 Şubat 1254'te

124 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 128, 133.

125 Strayer, "The Crusades of Louis IX", 2:503.

126 İbn Vâsıl, *Müferric* (Tedmürî), 134; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1:460.

127 Zehebî, *Târîh*, 46:52-53.

128 Cahen, *Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı*, 266.

129 Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, 898.

en-Nâsır Yusuf ile 2 yıl 6 ay 40 gün sürecek bir antlaşma imzaladıktan sonra 24 Nisan 1254'te Akka'dan Fransa'ya hareket etti.¹³⁰

IX. Louis'in Yedinci Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kutsal Toprakları kurtarmaya gelen Haçlılar bir kez daha bozguna uğramış, amaçlarına ulaşamamıştır. İdealist kral Louis, kendisi ve şövalyeleri için ağır bir fidye ödedikten sonra özgürlüğünü kazanabilmiş, Kudüs'ü uzaktan dahi göremeden mağlup ve ümitsiz bir halde Fransa'ya dönmüştür. Diğer yandan Avrupa'da Haçlı seferlerinin başarısına dâir inanç yerini ümitsizliğe terk etmiş, doğudaki Haçlı krallıkları ise güç kaybı yaşamaya devam etmişlerdir.¹³¹

Kral Louis, Yedinci Haçlı Seferi'nde uğradığı yenilginin intikamını almak için 1267 yılında yeni bir Haçlı seferi için hazırlıklara başladı. Üç yıl süren hazırlıklardan sonra 1270 yılında Tunus'u istila etmek amacıyla Afrika'da Kartaca önünde karaya çıkan Louis, Kuzey Afrika'da bulunan Tunus'u kuşatmaya başladı.¹³² Louis'in amacı Tunus'u ele geçirip burayı Kutsal Topraklar'ı ele geçirmek için düzenlenecek Haçlı seferlerinde bir üs olarak kullanmaktır. Ne var ki Haçlı ordugâhında baş gösteren salgın hastalıklar yüzünden Kral Louis ve oğlunun da içinde bulunduğu binlerce Haçlı askerî bir ay içinde öldü. Kimi tarihçiler tarafından Sekizinci Haçlı Seferi olarak adlandırılan bu saldırının Tunus önlerinde yok olup gitmesi, Avrupa'dan sürekli yardım bekleyen Doğu'daki Haçlılar'ın bütün ümitlerini yıktı. Louis ise Haçlı seferlerindeki fedakarlığına ve ölümünden sonra görüldüğü iddia edilen mucizelerine binâen Roma Katolik Kilisesi tarafından 1297'de kutsanarak aziz (Saint) ilan edildi.¹³³ IX. Louis Haçlı seferlerini komuta etmiş liderler arasında şahsiyet ve inanç yapısı en saf ve en nitelikli lider olarak kabul edilmektedir.¹³⁴

Sonuç

Altıncı Haçlı Seferi'nde istedikleri başarıyı elde edemeyen Avrupalılar, Franklar'ın 642/1244'te Kudüs'te ve Hiribyâ'da uğradığı ağır yenilgilerin

130 Stevenson, *The Crusaders*, 331; Runciman, *A History of the Crusades*, 3:281; Sydney Jones, *The Crusades: Biographies* (USA: Thomsan Gale, 2005), 143-145; Slack, *Historical Dictionary of the Crusades*, 35; Bernard Lewis, *Haşhaşiler: İslâm'da Radikal Bir Tarikat*, çev. Kemal Sarısözen, (İstanbul Kapı Yayınları, 2014), 24.

131 O'Neal, *The Crusades Almanac*, 113-114; Nomiku, *Haçlı Seferleri*, 65.

132 Demirkent, "Haçlılar", 542.

133 Demirkent, "Haçlılar", 542; O'Neal, *The Crusades Almanac*, 145.

134 Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, 899.

de etkisiyle Yedinci Haçlı Seferi'ni düzenledi. Mutaassıp bir hristiyan olan Fransa kralı IX. Louis öncülüğünde gerçekleşen Yedinci Haçlı Seferi'nin ilk hedefi Mısır olmuştur. İslam ordusuna sağlanan lojistik ve askerî yardımın merkezi olan Mısır'ı işgal etmeden Kudüs'ü alamayacaklarını anlayan Haçlılar kısa bir süre içinde "Mısır'ın anahtarı" olarak niteledikleri Dimyat'ı ele geçirmişlerse de bunun sağladığı avantajdan yararlanamamışlardır. Eyyûbî sultanı el-Melikü's-Sâlih'in vefatından sonra idareyi üstlenen eşi Şeceretüddür'ün aldığı tedbirler, Eyyûbî ordusunda baş göstermesi muhtemel bir kaosu engellerken Haçlılar'ın yeni bir saldırı düzenleme olanağını da ortadan kaldırmıştır.

8 Şubat 1250'de IX. Louis'in kardeşi Robert of Artois öncülüğündeki Haçlı birliklerinin baskınıyla başlayan Mansûra savaşı, Yedinci Haçlı Seferi açısından bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Savaşın başlarında müslüman ordusuna büyük kayıplar verdiren Haçlı ordusu daha sonra Rükneddîn Baybars el-Bündükdârî ve Fârisüddîn Ebü'l-Heycâ' gibi emirlerin öncülüğündeki Bahrî Memlüklerin kurduğu pusulara düşerek imhâ edilmiştir. Mansûra zaferi büyük Haçlı mağlubiyetinin mukaddimesi olurken, bu savaştan sonra güven tazeleyen müslüman askerler Haçlılar üzerindeki baskıyı giderek arttırmışlardır. Eyyûbî Devleti'nin yeni sultanı el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh'ın Mısır'a gelişiyle deniz savaşlarında Haçlılara karşı bariz bir üstünlük sağlayan müslümanlar, Fâriskûr Savaşı'nda Haçlı ordusunu bozguna uğratarak IX. Louis ve beraberindekileri esir almışlardır. Fransa Kralı IX. Louis, kendisi ve şövalyeleri için ağır bir fidye ödedikten sonra özgürlüğünü kazanabilmiş, uğruna savaştığı Kudüs'ü göremeden Fransa'ya dönmek zorunda kalmıştır.

el-Melikü's-Sâlih'in kurduğu siyasi birlik sonucunda Mısır ve Şam güçleri arasında gerçekleşen işbirliği, el-Melikü'-Muazzam Tûrânşâh'ın cesareti ve liderliği, müslüman askerleri savaşımaya teşvik eden İzz b. Abdüsselam ve Ebü'l-Hasen eş-Şâzelî gibi alimlerin etkisi ve askeri birlikler arasındaki olumlu koordinasyon Haçlılar'ın hezimete uğratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Haçlılar'ın Mısır'ın coğrafyasına yabancı olmaları, saldırı için uygun zamanı ayarlayamamaları, uzun süren savaşlardan dolayı Haçlı ordugahında baş gösteren açlık ve salgın hastalıklar Yedinci Haçlı Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasının diğer nedenlerini teşkil etmektedir.

Yedinci Haçlı Seferi'nden sonra Avrupa'da Haçlı seferlerinin başarısına dâir inanç yerini ümitsizliğe terk ederken Doğu'daki Haçlı Krallıkları güç kaybı yaşamaya devam etmişlerdir.

Kaynakça

Âşûr, Said Abdülfettâh. *el-Eyyûbiyyûn ve'l-Memâlik fî Mısır ve's-Şâm*. Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1996.

Ayaz, Fatih Yahya. *Memlükler Döneminde Vezirlik 1250-1517*. İstanbul: İsam Yay., 2009.

el-Aynî, Bedreddîn. *'İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zaman: el-'asru'l-Eyyûbî*. thk. Mahmûd Rızk Mahmûd. Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2010.

Azzam, Abdurrahman. *Selahaddin Eyyûbi*. çev. Pınar Arpaçay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.

Cahen, Claude. *Haçlılar Zamanında Doğu ve Batı*. çev. Mustafa Daş, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.

Cassidy-Welch, Megan. "O Damietta: War Memory and Crusade in Thirteenth-Century Egypt", *Journal of Mediaval History* 40, sy. 3, (2014): 346-360.

Demir, Ahmet. *Urfa ve Çevresi Eyyûbîler Tarihi*. İstanbul: Kent Yayınları, 2008.

Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.

Demirkent, Işın. "Haçlılar". *DİA*, XIV:525-546, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Demirkent, Işın. "Kıbrıs". *DİA*, XXV:371-374, İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Demirkent, Işın. "Kudüs", *DİA*, XXVI:329-332, İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Ebû Şâme, el-Makdisî. *ez-Zeyl 'ale'r-ravzateyn (terâcimü ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi')*. thk. İbrahim Şemseddîn, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Ebü'l-Fidâ, İmâdeddîn İsmail. *el-Muhtasar fî ahbârî'l-beşer*. thk. Muhammed Z. Azb, Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1119.

Francesco Gabrieli. *Arab Historians of the Crusades*. trans. E. J. Costello, California: University of California Press, 1978.

Ganîm, İsmet. *ed-Devletü'l-Eyyûbiyye ve's-salîbiyyûn*. İskenderiye: Dârü'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1990.

Hallâk-Sabbâğ-Hassan-Abbas. *el-Mu'cemü'l-câmi' fi'l-müstalahâtî'l-Eyyûbiyye ve'l-Memlûkiyye ve'l-Osmaniyye*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1999.

Hamdânî, Fatma Zebar. *el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb ve incâzâtühü's-siyâsiyye ve'l-askeriyye*. Ürdün: Dârü'z-Ziya, 2007.

Hitti, Philip K.. *Syria: A Short History*. New York: The Macmillan Company, 1959.

Hüseyin, Hamdî Abdülmünim Muhammed. *Dirâsât fi târîhi'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*. İskenderiyye: Dârü'l-Marifeti'l-Câmiiyye, 1996.

İbn Aybek ed-Devâdârî. *Kenzü'd-dürrer ve câmi'ül-ğürer*. thk. Said Abdülfettah Âşûr, Kahire: Merkezü Vudûd li'l-Mahtûtât, 1972.

İbn Haldûn, Veliyyüddîn Abdurrahmân. *Târîh-i İbni Haldûn*. thk. Halil Şahade, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000.

İbn Vâsıl, Ebû Abdüllâh Cemâleddîn. *Müferricü'l-kürûb fi ahhâri benî Eyyûb*. (III. Cilt), thk. Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Kahire 1960; (IV. ve V. ciltler) thk. Haseneyn Muhammed Rebi', Kahire: Dârü'l-Kutüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1972, 1977; a.e., thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2004.

İbnü'l-'Amîd, el-Mekîn Cercis. *Ahhârü'l-Eyyûbiyyîn*. Port Said: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.

İbnü'l-Cevzî, Sıbt, Ebü'l-Muzaffer. *Mir'âtü'z-zamân fi tevârihi'l-a'yân*. thk. İbrahim ez-Zeybek, Dımaşk: Dârü-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2013.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzeddîn. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. M. Yusuf ed-Dekâke, Beyrut: Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 2003.

İbnü'l-Furât, Nâsırüddîn Muhammed. *Târîhü'd-düvel ve'l-mülûk*. çev. U. ve M. C. Lyons, Cambridge: W. Heffer and Sons Ltd. 1971.

İbnü'l-Füvâtî, Kemâleddîn Ebü'l-Fazl. *el-Havâdisü'l-câmi'a ve't-tecâribü'n-nâfi'a fi'l-mietî's-sâbi'a*. thk. Mehdî en-Necm, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn. *en-Nücûmu'z-zâhire fi mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Huseyin Şemseddîn, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Jackson, Peter. *The Seventh Crusade, 1244-1254: Sources and Documents*. Surrey: Ashgate Publishing, 1999.

Jackson, Peter. "The Crusades Of 1239-41 And Their Aftermath", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 50, sy. 1 (1987): 32-60.

Jackson, Peter. *The Mongols and the West*. New York: Routledge, 2014.

- Joinville, Sire de. *Saint Louis: King of France*. trans. James Hutton, London 1870.
- Joinville-Maqrîzî. *Chronicles of the Crusades: Being Contemporary Narratives of the Crusade of Richard Coeur de Lion*. London: HG Bohn, 1848.
- Jones, Sydney. *The Crusades: Biographies*. USA: Thomsan Gale, 2005.
- Köprülü, M. Fuad. "Hârizmşahlar". *İA*, V/I:265-296, İstanbul: MEB Yayınları, 1977.
- Lewis, Bernard. *Haşhaşîler: İslâm'da Radikal Bir Tarikat*. çev. Kemal Sarısözen, İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.
- Lock, Peter. *The Routledge Companion to the Crusades*, New York: Taylor&Francis Group, 2006.
- Lotan, Shlomo. "The Battle of La Forbie (1244) and its Aftermath – Re-examination of the Military Orders' Involvement in the Latin Kingdom of Jerusalem in the mid-Thirteenth Century". *Ordines Militares, Colloquia Torunensia Historica*, sy. 27 (2012): 53-67.
- Madden, Thomas F.. *The Concise History of the Crusades*. Plymouth: Rowman&Littlefield, 2013.
- el-Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. thk. M. Abdülkadir 'Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- el-Matvî, Muhammed el-Arûsî. *el-Hurûbus's-salîbiyye fi'l-maşrik ve'l-mağrib*. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982.
- Molin, Bengt Kristian. "The Role of Castles in the Political and Military History of the Crusader States and the Levant". Doktora Tezi, The University of Leeds School of History, 1995.
- Nomiku, H. A.. *Haçlı Seferleri*. çev. Kriton Dinçmen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- en-Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*. thk. N. Mustafa Fevvâz-Hikmet Fevvâz, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- O'neal, Michael J.. *The Crusades Almanac*. USA: Thomson Gale Publishing, 2005.
- Perry, Frederick. *Saint Louis (Louis IX of France): The Most Chrisitian King*. New York: G. P. Puntam's Sons, 1900.
- Runciman, Steven. *A History of the Crusades: The Kingdom of Acre and The Later Crusades*. New York: Cambridge University Press, 1995.

- Saydem, Ferîd Vahîd. "Cihâdü's-Sultan Sâlih Necmeddîn Eyyûb ve cuhûduhu fî tevhîd-i Mısır ve's-Şâm". Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 2010.
- Stevenson, W. B.. *The Crusaders in the East*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1907.
- Strayer, J. R.. "The Crusades of Louis IX", Wolff, R. L.-Hazard, H. W. (Ed.), *A History of the Crusades*. II:487-518. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1969.
- Şeşen, Ramazan. *Salâhaddîn'den Baybars'a Eyyubiler-Memlûkler (1193-1260)*. İstanbul: İsar, 2007.
- Şeşen, Ramazan. *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devri*, İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2000.
- Takkûş, Süheyl. *Târîhü'l-Eyyûbiyyîn fî Mısır ve Bilâdişşâm ve İklîmî'l-Cezîre*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1999.
- Wesserman, James. *The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven*. Vermont: Inner Traditions, 2001.
- el-Yâfî'i, Abdullâh b. Es'ad. *Mir'atü'l-cenân ve 'ibratü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*. thk. Halîl el-Mansûr, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- ez-Zehebî, Şemseddîn Muhammed. *Târîhü'l-İslâm*. thk. Abdüsselam Tedmurî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1998.
- ez-Zehebî. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. thk. B. Avvaâd Maruf- M. Hilal es-Serhân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.